

 nme | natuur & milieu educatie

Meer bereiken met NME

*een praktische handreiking
om te leren arrangeren*

Colofon

oktober 2010

Publicatienummer: 1PNME1006

Auteurs

Brigit Kuypers (Amsterdams NME Centrum),
Mark Tuit en Simon Olbertijn (IVN)

Advies

Bowine Wijffels (Programma NME)

Dit is een uitgave van het programma NME in het kader van professionalisering.

Het landelijk programma NME is een gezamenlijk initiatief van de ministeries LNV, VROM en OCW en wordt aangestuurd door een regiegroep met leden van de rijksoverheid, provincies, waterschappen en gemeenten. Het programma NME werkt samen met landelijke NME-organisaties aan kennis, kwaliteit en professionalisering van de NME-sector. Het programma NME financiert kansrijke NME-initiatieven waarbij verschillende partijen samenwerken aan goede NME. Meer informatie over het NME programma en de arrangementen staat op de website www.nme.nl.

Met dank aan gemeentewerken Rotterdam en gemeente Hengelo voor het beschikbaar stellen van de beschrijving van een arrangement.

Meer bereiken met NME

*een praktische handreiking
om te leren arrangeren*

Inhoud

<i>Inleiding</i>	8
<i>Samenwerken in slimme coalities</i>	12
<i>7 x 7 vragen rond NME</i>	20
<i>Hulp bij het vinden van 7 x 7 antwoorden</i>	26
<i>Bijlagen</i>	
Literatuurlijst	64
Competenties leren arrangeren	65
Voorbeeld 1: NME-arrangement Twente	71
Voorbeeld 2: NME-arrangement Rotterdam	75
Noten	81

Voorwoord

Natuur- en milieueducatie (NME) neemt een bijzondere plaats in. Het is geen wettelijke taak van een gemeente en geen verplicht vak in het basis- of voortgezet onderwijs. Tegelijk zijn velen ervan overtuigd dat NME nodig is omdat daarmee een basis wordt gelegd voor duurzame ontwikkeling. Immers, we kunnen zaken als mobiliteit of een woonwijk wel duurzaam inrichten, maar de werkelijke duurzaamheid zit vaak in de wijze waarop mensen ermee omgaan. Hoewel er over het belang van NME feitelijk geen discussie is, is NME nergens verplicht. Dat maakt het niet gemakkelijker om het belang ervan onder de aandacht te brengen. Wel is het nodig om slim aan te haken bij wat op school verplicht is. Dat slim aanhaken moet uiteraard vooral gebeuren bij degene die NME betaalt (in veel gevallen een gemeente). Verder is het belangrijk aan te sluiten bij vragen en wensen van burgers.

Er wordt wel eens gezegd dat er in het onderwijs geen vraag zou zijn naar NME. Maar er leven wel degelijk vragen bij het onderwijs waar met NME op ingesprongen kan worden. Een vergelijking: een erg druk kind vraagt ook niet rechtstreeks om meer structuur. Toch is het voor pedagogen heel vanzelfsprekend om de behoefte achter het gedrag op te pikken. Zo zou het ook voor een NME'er vanzelfsprekend moeten zijn om de behoeftes uit het onderwijs op te pikken en hierop een NME-antwoord te geven. Onder meer de behoefte aan goed reken- en taalonderwijs en de behoefte aan contextrijk leren zijn zaken waar je als NME'er wat mee kunt.

De gemeente staat – zeker in deze tijd van bezuinigen – voor de opgave haar kerntaken zo goed mogelijk uit te voeren. Sociale, economische en omgevingsthema's (water, groenbeheer, klimaat) zijn hierin vaak de dominerende beleidsthema's. Die lenen zich erg goed voor NME. Maar bij de meeste bestuurders is het niet bekend dat beleidsdoelen (zoals realiseren van groen, sociale cohesie in de wijk of CO₂-reductie) ook via NME zijn te bereiken. Het is aan de NME'er om dit steeds opnieuw onder de aandacht te brengen.

De ervaring leert dat initiatieven pas gaan lopen als er energie in zit. Dat geldt ook voor NME. Kijk daarom bij het zoeken van partners ook naar niet-NME-organisaties waarmee is samen te werken.

Zo is de aandacht voor gezondheid bij jongeren (GGD) goed te combineren met buiten-zijn (NME). Of wellicht kan een bedrijf in duurzame energietechnieken een klimaatproject op school een extra zetje geven.

Het programma NME¹ stimuleert vooral de structurele inbedding van NME.

Als we het hebben over 'goede NME', gaat het niet alleen om het leveren van goede kwaliteit, maar ook om het aansluiten bij de belangen van bestuurders én eindgebruikers. Structurele inbedding vraagt om mensen die deze belangen weten te koppelen, NME'ers die opereren vanuit de behoefte bij gemeente, provincie of onderwijs.

Dit boekje 'Meer bereiken met NME, een praktische handreiking om te leren arrangeren' gaat over hoe je de verbindende rol op kunt pakken, hoe je NME strategisch kunt neerzetten en hoe je slimme coalities kunt vormen bij de uitvoering van NME. Het boekje hoort bij de workshop 'leren arrangeren'² maar is voor iedereen ook los te gebruiken.

We wensen je veel plezier met dit praktische boekwerkje!

Bowine Wijffels

Coördinator professionalisering, programma NME (2008/2011)

Inleiding

Natuur- en milieueducatie (NME) zorgt voor kennis en inzicht in natuur en milieu. Effectieve NME is zó ingericht en wordt zó aangeboden dat mensen van verschillende leeftijden en met verschillende leefstijlen er geïnteresseerd in zijn en het laten doorwerken in hun houding en gedrag. Op die manier draagt NME bij aan ontplooiing, welbevinden en gezondheid van mensen en legt het een basis voor een natuur- en milieubewuste levensstijl.

NME geeft zorg voor natuur, milieu en dierenwelzijn een plaats in keuzes en gedrag. Het stelt mensen in staat om uiting te geven aan hun wensen op dit terrein en om zélf invloed uit te oefenen op de kwaliteit van hun omgeving. Op het gebied van natuur en milieu worden de uitdagingen steeds groter. Om de uitdagingen het hoofd te bieden heeft de overheid de samenleving hard nodig.

... om te zorgen dat burgers zijn toegerust met kennis, inzicht en competenties op het gebied van natuur en milieu en dierenwelzijn. Dit speelt niet alleen op het niveau van het individu maar ook actoren als bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere overheden, et cetera. worden gestimuleerd om zich in te zetten voor natuur en milieu ³.

Deze beschrijving komt uit de NME-nota. Hierin wordt ook vastgesteld dat NME-activiteiten zoals die nu in Nederland vorm krijgen, in hoge mate bijdragen aan een duurzame samenleving en dat Nederlanders zich sterk bewust zijn van de natuur en het milieu. Op het eerste gezicht lijkt er dan ook reden voor tevredenheid. Maar kijken we verder, dan zien we dat we nog zo veel meer kunnen bereiken.

Wat is er mogelijk als we erin slagen ook bijvoorbeeld jongeren aan te spreken met onze activiteiten? Wat gebeurt er als we NME-activiteiten in heel Nederland kunnen aanbieden? Wat is er te bereiken als we meer geld hebben om te investeren in continuïteit en uitvoering door krachten en energie te bundelen? En door slimmer gebruik te maken van elkaars producten en van bestaande netwerken? Dan kunnen contact leggen met meer mensen binnen onze bestaande doelgroepen, met nieuwe doelgroepen en nieuwe partnerorganisaties die meedenken en werken aan de uitvoering.

Die doelgroepen – intermediären als scholen, jongerenwerk en kinderopvang en andere maatschappelijke organisaties – willen overigens meer dan alleen goede NME. We zouden ervoor kunnen zorgen dat onze NME-activiteiten ook bijdragen aan hun specifieke wensen en doelstellingen.

Bijvoorbeeld door nadrukkelijk aandacht te besteden aan taalontwikkeling, aan een gezonde leefstijl of brede talentontwikkeling.

Het uiteindelijke doel van NME is het streven naar een duurzame samenleving. Die ambitie delen we met veel lokale bestuurders. Zij hebben die ambitie vastgelegd in beleidsstukken en daaraan acties en beleidsinstrumenten gekoppeld. Bereiken we hen en overtuigen we hen om NME op te nemen als volwaardig beleidsinstrument, dan is de basis die NME legt voor een natuur- en milieubewuste levensstijl te gebruiken om beleidsdoelstellingen te realiseren.

We kunnen veel meer bereiken wanneer we deze kansen gaan zien en benutten. Dan bereikt de gemeente haar beleidsdoelstellingen, verbeteren we de kwaliteit van de samenleving in het algemeen en die van het onderwijs, het jongerenwerk of de zorg in het bijzonder. Bovendien zorgen we ervoor dat we goed in beeld zijn en de kans krijgen aandacht en budget te genereren voor ons eigen werk. Dat is de uitdaging waarvoor we nu staan. Een manier om dit te realiseren is de NME-activiteiten die we nu aanbieden, te bekijken in de bestuurlijke en maatschappelijke omgeving waarin ze worden ingezet en ze daar eventueel op aan te passen. De eerste stap is eerst zelf die omgeving te leren kennen en te begrijpen om te zien welke NME-activiteiten beschikbaar en het best toepasbaar zijn.

Daarbij is het belangrijk dat we ons ervan bewust zijn dat NME niet het enige 'vakgebied' is dat burgers (jong en oud) betreft bij hun leefomgeving of bewust maakt van hun relatie met natuur en milieu. Ook voorlichting (communicatie met een sterke focus op een handelingsperspectief) en participatie (gericht op het betrekken van mensen) dragen daaraan bij. Vanuit dat onderscheid moeten we bewuste keuzes maken. Dit vraagt om een andere werkwijze en andere competenties van NME'ers.

Dit boekje kan je daarbij op het goede spoor zetten. Het gaat er dan niet zozeer om op welke punten je NME-activiteiten moet verbeteren. We geven vooral aan hoe je de werkomgeving beter in beeld kunt krijgen, daarop beter kunt inspelen en hoe je kunt samenwerken in slimme coalities met bestuurders, eindgebruikers en nieuwe samenwerkingspartners. Met andere woorden: hoe je kunt 'arrangeren', zoals dat in de NME-nota 'Kiezen, Leren, Meedoen' (2008-2011) wordt genoemd. En arrangeren kun je leren. Door jezelf te professionaliseren.

*Samenwerken
in slimme
coalities*

Inleiding

Meer bereiken met NME is mogelijk! Ten eerste kunnen we meer mensen bereiken: naast eindgebruikers ook professionals en vrijwilligers van nieuwe samenwerkingspartners die willen helpen NME vorm en inhoud te geven. Verder kan het NME-veld met anderen invulling geven aan beleid op het gebied van bijvoorbeeld groen, water of energie. NME versterkt dan de inzet van andere beleidsinstrumenten en andersom. Bovendien kunnen we de aanwezige energie en passie verbinden met de energie vanuit andere maatschappelijke ontwikkelingen én echt samenwerken.

Meer bereiken gaat over:

- meer mensen bereiken;
- meer effect of impact hebben op de kwaliteit van de samenleving;
- meer geld beschikbaar maken voor NME;
- zichtbaarder zijn.

Dat maakt van NME een vanzelfsprekend beleidsinstrument voor duurzame ontwikkeling en zorgt ervoor dat NME verankerd is in de samenleving. Dit is ook wat het NME-programma voor ogen staat. Dat wordt een NME-arrangement genoemd: een slimme coalitie van partijen die samen effectieve NME-activiteiten realiseren met een meerwaarde voor iedereen. NME-activiteiten die vanuit zo'n coalitie zijn opgezet.

Een goed arrangement:

- sluit aan bij lokaal beleid én is bestuurlijk verankerd, inclusief de financiering ervan;
- beantwoordt de NME-vraag van de doelgroep én gaat in op andere wensen en behoeften die zij hebben;
- heeft continuïteit door de energie vanuit NME-organisaties en de energie uit ontwikkelingen/vernieuwingen in de maatschappij of het onderwijs.

Binnen zo'n arrangement zijn NME-activiteiten – als vanzelf – maatschappelijk relevant én toekomstbestendig. NME draagt dan echt bij aan de kwaliteit van de samenleving. Denken en werken in NME-arrangementen biedt daarmee dus kansen voor NME én daarmee ook voor NME-organisaties.

Wat is een NME-arrangement?

Het programma NME introduceerde het begrip NME-arrangement: een samenwerking tussen (vertegenwoordigers van) bestuurders, eindgebruikers, aanbieders en vernieuwers met als doel NME-activiteiten opzetten die bijdragen aan de kwaliteit van de samenleving en van het onderwijs, de kinderopvang, het jeugd- en jongerenwerk, et cetera. Met andere woorden: NME-activiteiten die de wensen en doelstellingen van de betrokkenen dichterbij brengen. Dat kan zijn het gemeentelijk klimaatbeleid of de wens van scholen om taal- en rekenonderwijs te verstevigen. Daarbij is het goed om aan te haken bij actuele ontwikkelingen: bijvoorbeeld de mogelijkheden van een Brede School of de aandacht voor krachtwijken. Dit vraagt creativiteit en inzet, maar de praktijk leert dat het kan. En dan levert het echt wat op. Allereerst een gezamenlijk doel dat is vastgelegd in een projectplan waarover alle partijen vanuit hun eigen verantwoordelijkheid en behoeften hebben meegedacht en waaraan zij zich hebben verbonden. Tijdens de uitvoering van het plan levert het NME activiteiten op die er toe doen en die een grotere kans hebben 'structureel' te worden. Bovendien kunnen partijen voor hun samenwerkingsarrangement ondersteuning aanvragen bij het programmabureau NME voor de looptijd van het programma (zie verderop).

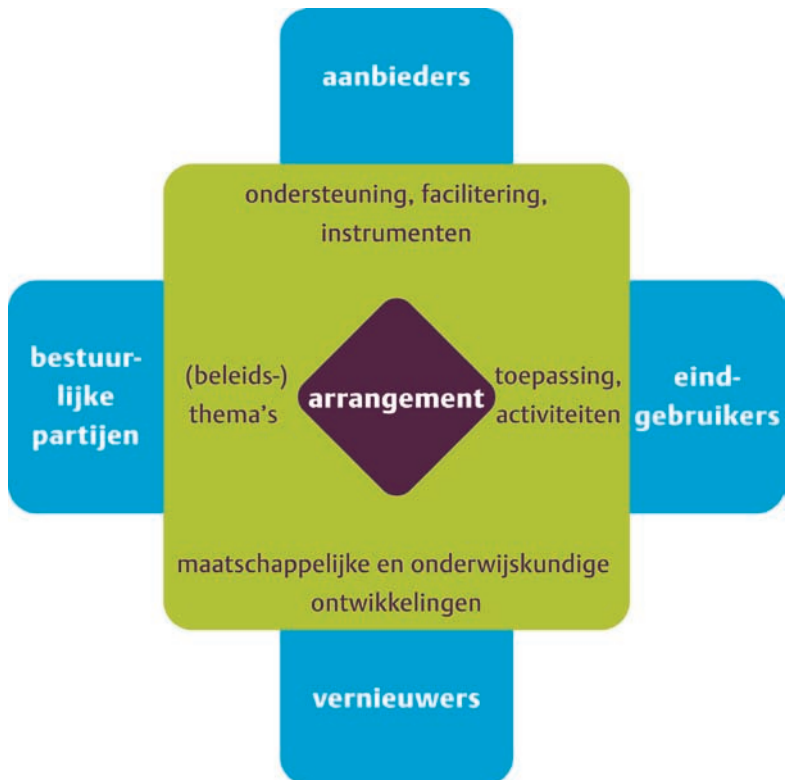
Wanneer arrangeren?

Iedereen kan in zijn dagelijkse praktijk arrangeren. Daarmee is de kwaliteit en inbedding van het werk te verbeteren. Je inspireert een ander pas echt als je jouw passie en vak weet te verbinden aan het belang van die ander. Daar gaat arrangeren in essentie over. Dat kan in het groot en in het klein. Om met dat laatste beginnen: je kunt al arrangeren met drie partijen. Denk aan een project met een terreinbeheerder die graag stadskinderen op de terreinen wil ontvangen en een buurtsportorganisatie die subsidie krijgt om kinderen in beweging te krijgen. Samenwerking met als doel het realiseren van een 'bootcamp' voor tieners om de jeugd zo uit de stad en in beweging te krijgen is feitelijk al een arrangement. Het kan ook groter en met meer partijen. Bijvoorbeeld het arrangement Biodiversiteit in Noord-Brabant. Tientallen organisaties, overheden, ondernemers en scholen werken daar samen om de waardering voor biodiversiteit te vergroten. Met NME proberen de partijen biodiversiteit stevig te verankeren in de Brabantse samenleving.

Een dergelijk arrangement is ingewikkelder en kost meer tijd en geld voor het maken van afspraken. Dat is niet erg, zolang het de partijen die bij het arrangement betrokken zijn voldoende oplevert. Bedenk daarom steeds dat verbinden geen doel op zich is. Het is alleen zinvol om (nog) meer partijen erbij te betrekken als ze op een positieve manier het verschil gaan maken. Dat betekent dat partijen na een verkennend gesprek tot de conclusie kunnen komen een bepaalde partij (nog) niet mee te nemen in het NME-arrangement.

Het arrangementsmodel

Om het idee van zo'n slimme coalitie visueel te maken is het arrangementenmodel geïntroduceerd.

In het algemeen is het doel van een arrangement: het kiezen of vormgeven van NME-activiteiten rond een thema die:

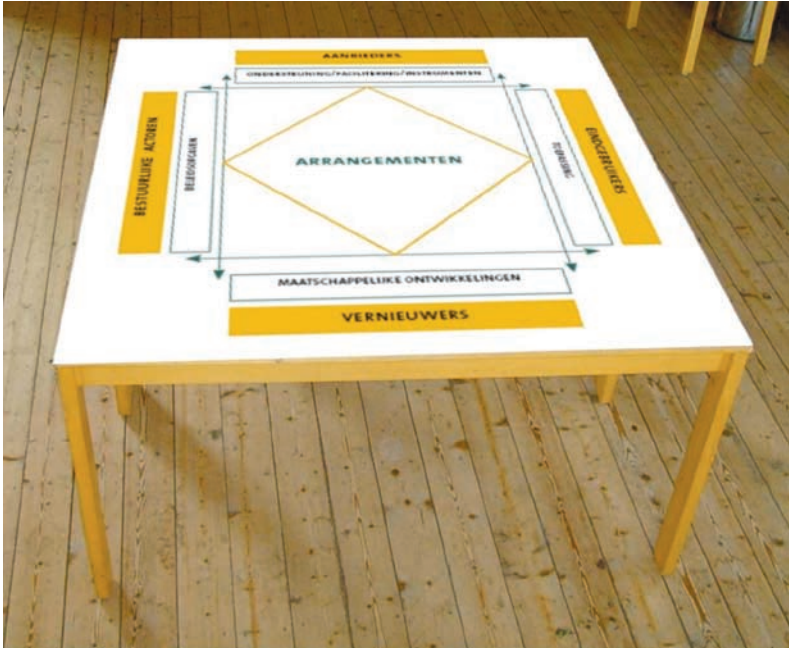
- passen bij actuele beleidsthema's (van gemeente of andere overheid);
- aanhaken bij maatschappelijke ontwikkelingen;
- aansluiten bij de wensen en doelen van de doelgroep (zoals onderwijs);
- NME-organisaties kunnen leveren of aanbieden.

Toelichting

De buitenste ring van het model bestaat uit de vier partijen die vertegenwoordigd moeten zijn binnen een arrangement: bestuurlijke partijen, aanbieders, eindgebruikers en vernieuwers. De binnenste ring vertegenwoordigt hun bijdrage aan het arrangement. Het arrangementenmodel organiseert activiteiten langs de vier assen:

- *Linkeras: de bestuurlijke partijen.*
Zij agenderen specifieke thema's als biodiversiteit, groen in de stad, aanpak CO₂-uitstoot, verbetering waterkwaliteit. Voorbeelden van bestuurlijke partijen zijn: de rijksoverheid, provincies, waterschappen en gemeenten (dus alle overheidsorganisaties). Kenmerk is dat zij overheidsbeleid uitvoeren en in het algemeen hierbij maatschappelijke partners zoeken om dit beleid mede uit te voeren.
- *Bovenas: de aanbieders (van NME)*
Aanbieders kunnen zijn: NME-centra, vrijwilligersgroepen, maatschappelijke organisaties, terreinbeheerders, educatieve uitgeverijen, (kinder) boerderijen, (gemeentelijke) NME-instellingen, jongerenwerk, technocentrum of waterschappen. Zij verzorgen de NME-activiteiten, leveren de ondersteuning, facilitering en instrumenten (onder meer nieuwe media en ICT, geld en menskracht, schooltuinen, speelplekken, excursies, opleidingen).
- *Rechteras: de eindgebruikers.*
Dit zijn bijvoorbeeld jeugd en jongeren, consumentengroepen, burgers, schoolbesturen en docenten. Uiteraard maken deze groepen vaak gebruik van intermediaire organisaties: de scholen, de verenigingen, jongerenorganisaties, wijkraden, buurtverenigingen, woningbouwcorporaties, bedrijven, et cetera. Zoek met deze organisaties de samenwerking op.

- *Onderas: trends en sterke ontwikkelingen (vernieuwers)*
Ontwikkelingen waarin goede energie zit en waarmee NME-activiteiten aantrekkelijk en kansrijk zijn te maken voor de eindgebruikers. Voorbeelden: Brede School, kinderopvang, de maatschappelijk aandacht voor beatechniek, burgerschap, maatschappelijke stages, krachtwijken, arbeidsparticipatie, gaming en ondernemerschap. De vernieuwers zijn alle partijen (commercieel en niet-commercieel) die NME een kans bieden om aan te sluiten bij deze maatschappelijke aandacht.

Om tot een vruchtbare samenwerking te komen is het goed het onderscheid te maken tussen de verschillende fases:

- verkennen (op zoek naar een gezamenlijk doel waar alle partijen enthousiast over worden zoals het verbeteren van het binnenklimaat en het energieverbruik op scholen of het vergroten van de waardering voor biodiversiteit in de regio);
- afspraken maken (plan van aanpak schrijven en daarin vastleggen welke partij wanneer wat gaat doen en wat de samenhang tussen de activiteiten is);
- uitvoeren (realisatie).

De mensen achter het programma NME zijn ervan overtuigd dat deze werkwijze NME de plek geeft die het verdient. Daarom stelt zij voor de programmaperiode (2008 – 2011) geld en andere vormen van ondersteuning beschikbaar voor mensen (en organisaties) die vanuit deze gedachte willen werken: het arrangementsmodel.

Ondersteuning vanuit het programmabureau NME?

Wil je samen met anderen een arrangement opzetten? Dan kun je ondersteuning krijgen van het programmabureau. Dit geldt voor alle organisaties die hun doelstellingen met NME willen bereiken. Allereerst willen de programmamedewerkers met je meedenken over je idee en de uitwerking daarvan. Aarzel dus niet om contact met hen op te nemen. Ook is het mogelijk om financiële ondersteuning te krijgen. Het programmabureau onderscheidt drie fasen in het project:

0. idee-fase waarin je je idee en de stappen op weg naar een projectplan schetst;
1. pre-arrangements- of definitiefase, met een gedegen projectplan als resultaat;
2. arrangements- of uitvoeringsfase waarin je met alle partijen aan de slag gaat.

Voor de eerste en tweede fase kun je 50% co-financiering krijgen. Je idee moet dan wel aan de volgende voorwaarden voldoen.

- Het draait om educatie op het gebied van natuur en/of milieu.
- Het arrangement past inhoudelijk binnen het thema water, energie of groen.
- Het arrangement vormt een antwoord op of draagt bij aan een bestuurlijke of maatschappelijke behoefte die onder meer tot uiting komt in de bereidheid tot co-financiering door belanghebbende partijen. Daartoe wordt een sluitende begroting opgesteld.
- Zowel bestuurders, aanbieders, eindgebruikers en nieuwe partners zijn betrokken (oftewel: de vier assen van het arrangementmodel).
- De arrangementen hebben de potentie om bij te dragen aan structurele versterking van NME in Nederland.
- Voor alle arrangementen gelden diverse aandachtsgebieden.

Meer weten? Kijk op www.nme.nl

***7 x 7 vragen
rond NME***

Inleiding

Het arrangementsdenken is een kapstok voor een vernieuwde, vraaggerichte werkwijze. NME-organisaties kunnen daarbinnen een belangrijke rol spelen. Vooral als het NME-veld bereid is goed om zich heen te kijken en daarbij kritisch naar zichzelf te kijken. Uit gesprekken over NME-arrangementen en uit de analyse van de arrangementen die tot nu toe bij het programma-bureau NME zijn ingediend, blijkt dat er twee kritische succesfactoren zijn:

- Omgevingsbewustzijn: er is een maatschappelijke en bestuurlijke setting waarbinnen je je NME-activiteiten ontwikkelt en aanbiedt. Hoe krijg je die setting scherp in beeld?
- Professionele effectiviteit: welke competenties moet je verder ontwikkelen om ervoor te zorgen dat je opdrachtgevers en je klanten (eindgebruikers) je NME-activiteiten, je organisatie en jou als professioneel en effectief ervaren?

7 x 7 vragen...

Om je omgevingsbewustzijn en professionele effectiviteit te vergroten, is het belangrijk vraaggesprekken aan te gaan met vertegenwoordigers van opdrachtgevers, eindgebruikers en vernieuwers. Het goed voorbereiden van deze gesprekken is essentieel om de gewenste resultaten te bereiken. Dat betekent aan de ene kant het formuleren van vragen die je aan je gesprekspartner wilt stellen en aan de andere kant het voorbereiden van antwoorden op vragen van je gesprekspartner. Van die laatste vragen kun je uiteraard alleen een inschatting proberen te maken. En sommige gesprekspartners kunnen onverwacht uit de hoek komen. Naast het formuleren van vragen en mogelijke antwoorden is het belangrijk om ook jezelf kritisch aan de tand te voelen.

Wij hebben in dit hoofdstuk 7 x 7 vragen over NME en arrangeren voor je op een rijtje gezet. Het volgende hoofdstuk helpt je bij het vinden van de antwoorden. Ze zijn bedoeld als inspiratiebron voor je werk.

7 vragen die een NME'er kan stellen aan een bestuurder

1. Wat ziet u als belangrijkste uitdagingen voor uw gemeente voor de komende periode?
2. Wat zijn de ambities van de gemeente met betrekking tot ...?
(Noem hier een thema dat binnen de portefeuille van deze wethouder valt; denk aan duurzaamheid, klimaat en energie, groen, water.)

3. Als u kijkt naar de resultaten tot nu toe, waar bent u dan vooral trots op?
4. Wat zijn mogelijke knelpunten die het realiseren van de ambities in de weg staan en welke vindt u daarbij het belangrijkste?
5. Met welke thema's zou u burgers (jongeren, ouderen, gezinnen) willen bereiken?
6. Ziet u de volgende stappen als zinvol: ...
7. Met wie kan ik contact opnemen om een en ander verder door te praten?

7 vragen die een NME'er (of aanbieder van NME) kan verwachten van een bestuurder

1. Waarom komt u bij mij en gaat u niet naar mijn collega van onderwijs/groen?
2. Hoe effectief draagt NME bij aan het realiseren van beleidsdoelstellingen uit mijn portefeuille?
3. Hoeveel zwerfafval kunnen we besparen met een project op alle basisscholen?
4. Wat doen jullie eigenlijk precies?
5. Wat kost NME en hoe is jullie financiering geregeld?
6. Voor wie is NME interessant en is er behoefte aan?
7. Kunt u daar een voorbeeld van geven?

7 vragen die een NME'er kan stellen aan een school/eindgebruiker

1. Kunt u iets vertellen over uw school/organisatie? Wat zijn bijvoorbeeld de speerpunten inhoudelijk en didactisch?
2. Wat vindt u de belangrijkste kenmerken van goed onderwijs/jeugd of kinderwerk, et cetera? Wat heeft u nodig om dat te realiseren?
3. Welke belangrijke veranderingen staan er de komende jaren op stapel?
4. Werkt u samen met aanbieders van educatieve activiteiten? Wat waardeert u in die samenwerking?
5. Wat is de plaats van duurzame ontwikkeling/NME in het curriculum en de dagelijks gang van zaken in de klas/op school/in het buurtcentrum et cetera? Zijn duurzame ontwikkeling/natuur en milieu/NME thema's opgenomen in het beleid of in jaarplannen? Gaat u wel eens met uw klas naar buiten?
6. Op welke manier kunnen NME-organisaties bijdragen aan de kwaliteit van de school?
7. Met wie binnen uw organisaties of bij uw partners kan ik contact opnemen om ideeën verder uit te werken?

7 vragen die een NME'er (of aanbieder van NME) kan verwachten van een school/eindgebruiker

1. Waarom is NME belangrijk?
2. Hoe draagt NME bij aan kwalitatief goed onderwijs?
3. Wat levert het herinrichten van onze buitenruimte op?
4. Waarover gaat NME?
5. Wat is NME meer dan natuuronderwijs?
6. Hoe kunnen we meer met kinderen naar buiten gaan zonder dat het van de lestijd afgaat?
7. Hoe staat NME in de eindtermen/kerndoelen?

7 vragen die een NME'er kan stellen aan een nieuwe partner(organisatie)

1. Waar staat uw organisatie voor, wat is uw missie, waar werkt u naar toe?
2. Waar is uw organisatie goed in?
3. Wie is uw doelgroep respectievelijk achterban en hoe bereikt u die?
4. Wie zijn uw belangrijkste partners?
5. Welke acties/activiteiten heeft u in de nabije toekomst gepland?
6. Wat is de bijdrage van educatie aan de realisatie van uw missie en beleidsdoelstellingen?
7. Wie binnen uw organisatie hebben we nodig om dit verder uit te werken?

7 vragen die je als NME'er (of aanbieder van NME) kunt verwachten van een nieuwe (partner)organisatie

Zie de 7 vragen hierboven

7 vragen die een NME'er aan zichzelf kan stellen

1. Waarom wil je arrangeren?
2. Waar sta je nu?
3. Hoe kijkt de buitenwereld tegen je aan?
4. Waar ga je als organisatie voor?
5. Kun je in honderd woorden zeggen waarom jij een interessante partner bent?
6. Wat heb je nog nodig om te kunnen arrangeren?
7. Welke rol wil je spelen in een arrangement?

***Hulp bij het
vinden
van 7 x 7
antwoorden***

Inleiding

In hoofdstuk 3 hebben we 7 x 7 vragen op een rijtje gezet die relevant zijn voor NME. Het stellen en in een aantal gevallen zelf beantwoorden van deze vragen kan je helpen om je omgevingsbewustzijn en je professionele effectiviteit te vergroten. De belangrijkste beantwoorders van deze vragen zijn de bestuurders, de vertegenwoordigers van eindgebruikers en mogelijk nieuwe partners met wie je het gesprek aangaat. Voor andere vragen ben jij het die, eventueel samen met collega's antwoorden moet geven. Om je daarbij te helpen geven we in dit hoofdstuk bij iedere vraag uit hoofdstuk 3 een eerste aanzet voor mogelijke antwoorden. Dat doen we in de vorm van achtergrondinformatie en resultaten van wetenschappelijk onderzoek of door het geven van voorbeelden uit de praktijk of oefeningen die je een stap verder kunnen helpen. Hoewel het er bij arrangeren om gaat de klant centraal te stellen, beginnen we hier toch met de NME'er. Want voor je het gesprek met een ander kunt aangaan, is het belangrijk eerst een aantal zaken voor jezelf op een rijtje te zetten. Omdat een goede interactie met je omgeving start met zelfbewustzijn, beginnen we dit hoofdstuk met de NME'er.

7 vragen die een NME'er zichzelf kan stellen

Waarom wil je arrangeren?

Om succesvol te kunnen arrangeren moet je het echt zelf willen. Je moet er van overtuigd zijn dat dit de manier is om de maatschappelijke positie van NME te versterken. Je moet zien dat binnen een arrangement jouw werk, NME, er meer toe doet. Ook is er bereidheid nodig om aan te sluiten en je dus aan te passen aan de wensen van partners die mogelijk initiatiefnemer van een arrangement zijn.

Waar sta je nu?

Als rode draad door deze brochure loopt het 'stimuleren van de vraag'. Jij kunt, door het stellen van de juiste vragen, achter de wensen van bijvoorbeeld een wethouder komen. Bij welke beleidsdoelstellingen kun je aansluiten? Door goed door te vragen kun je beelden scherper krijgen: hebben we bij bepaalde begrippen dezelfde beelden voor ogen? Maar durf je ook te zeggen dat je op dit moment helaas niets voor elkaar kunt betekenen? Veel trends en ontwikkelingen waarvan je als NME'er op de hoogte moet zijn, staan in deze brochure genoemd. Nog belangrijker is echter hoe je jezelf beweegt binnen het NME-veld.

Om je daarbij te helpen staan daarom in dit hoofdstuk een aantal oefeningen. Ben je er klaar voor?

Hoe kijkt de buitenwereld tegen je aan?

De beste manier om hierachter te komen is het hun te vragen of te laten vragen. Vanuit het oogpunt arrangeren is het in ieder geval van belang dat je betrouwbaar bent en ook zo overkomt. Arrangeren is namelijk een vorm van samenwerken waarbij alle partners een gezamenlijk doel nastreven. Vaak zijn er vooraf veel onduidelijkheden en kan niet alles worden voorspeld. Het proces is dynamisch en complex: er gebeurt veel. Dat maakt het nodig om aan de ene kant informatie met elkaar te delen, terwijl aan de andere kant soms slagvaardigheid nodig is en de tijd voor overleg ontbreekt. Beide situaties vragen om vertrouwen tussen de partners.

Stephen M.R. Covey noemt in zijn boek: 'The Speed of Trust' vijf elementen waardoor een mens kan zorgen dat hij/zij als betrouwbaar door zijn omgeving wordt gezien:

1. Integriteit: over eerlijkheid, betrouwbaarheid, consequent zijn (walk your talk), bescheidenheid en moedig zijn (je rug recht houden als het moeilijk wordt).
2. Capaciteiten: over je kennis, competenties, kwaliteiten, deskundigheden, talenten en mogelijkheden.
3. Goede wil: belangstelling hebben voor de ander, de ander helpen, voor hem of haar zorgen en aandacht besteden aan wat de ander nodig heeft. Het betekent tevens dat je uitgaat van de goede wil van de ander, waardoor makkelijker kan worden gedelegeerd; de ander is immers te vertrouwen.
4. Intentie: over je motieven, je agenda (wat je gaat doen met je motieven) en het gedrag dat daaruit voortkomt.
5. Resultaten: over je 'track record': wat je resultaten waren, wat ze nu zijn en wat ze naar verwachting zullen zijn. Want betrouwbaarheid is niets als het niet kunt laten zien in tastbare, zichtbare resultaten. Resultaten behaald in het verleden geven over het algemeen wel garantie voor de toekomst.

Waar ga je als organisatie voor?

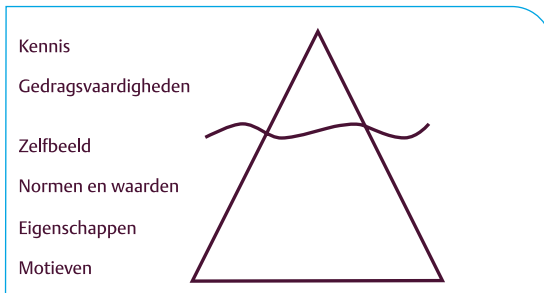
Een missie is wat een persoon of organisatie bezighoudt, waar iemand voor gaat. Die missie is zichtbaar in de kennis die iemand tentoonspreidt en in zijn gedrag.

Maar zo zie je maar 10% van wat een mens is en wat een mens drijft. Het is volgens McClelland het topje van de ijsberg. In zijn ijsbergmodel (zie figuur) vergelijkt McClelland de mens met een ijsberg. Boven de waterlijn zie je het topje. Het grootste deel van de ijsberg, zo'n 90%, ligt onder de waterlijn en is vanaf een afstandje onzichtbaar. Dat geldt ook voor mensen. Boven de waterlijn zie je het gedrag, de kennis en de vaardigheden. Onder de waterlijn zit wat vaak niet uitgesproken wordt, maar wat een veel groter deel uitmaakt van wie iemand is: zijn zelfbeeld, normen en waarden, eigenschappen en motieven. Veel van wat iemand doet en waar iemand voor gaat, vindt daar zijn oorsprong. Het komt uit het deel wat onder water ligt, uit het diepst van jezelf.

Om goed in beeld te brengen waar je voor gaat, is het van belang om zelf 'onder de waterlijn' te kijken. Vanuit welke waarden en normen werk je en welke motieven heb je daarvoor? Wat is je zelfbeeld en welke eigenschappen dichten anderen je toe? Zo verhelder je je eigen missie.

Bij arrangeren gaat het er ook om verder te kijken dan 'het topje' van de ander. Dat doe je automatisch wanneer je de juiste vragen gaat stellen en gaat doorvragen. Je kijkt dan voorbij iemands gedrag en kennis, en zoomt in op waarden, normen en drijfveren. Je komt dan onder de waterlijn terecht in het gebied wat mensen boeit, wat hen bezighoudt. Dan kom je wezenlijk in gesprek en is er sprake van actief luisteren.

Bijzonder is dat mensen die op het eerste gezicht ander gedrag vertonen, elkaar wel vinden in de drijfveren, waarden en normen die ze nastreven. Door allebei onder de waterlijn te durven kijken, zie je dat de toppen van ogenschijnlijk twee ijsbergen, bij nader inzien elkaar toch blijken te raken. Als je maar diep genoeg de ijsberg afdaalt, dan vind je elkaar! Vaak niet in wat je doet, maar wel in wat je wilt bereiken.

Kun je in honderd woorden zeggen waarom jij een interessante partner bent?

Probeer het maar eens. Hoogstwaarschijnlijk lukt het je niet in één keer en daarmee bevind je je in goed gezelschap. Bijna niemand kan dat namelijk. Honderd woorden is namelijk niet veel en dat dwingt je om je tot de essentie te beperken en die concreet te maken.

Gelukkig kun je het wel leren en oefenen. En het is de tijdsinvestering zeker waard. Een arrangement begint vaak met een goed gesprek. De basis voor een goed gesprek wordt vaak gelegd in de eerste kennismaking. Dat kan zijn tijdens een receptie, een netwerkbijeenkomst of op een verjaardag van een van de burens. Wat al die situaties gemeen hebben, is dat je weinig tijd hebt om je punt te maken en dus maar weinig woorden kunt gebruiken: ongeveer honderd.

Maak en oefen je eigen elevator pitch.

Een elevator pitch (elevator = lift; pitch = verkooppresentatie) is een presentatiewijze van een idee voor een product, service of project. De naam geeft de tijdsduur weer waarin een lift van de onderste naar de bovenste verdieping gaat, in ongeveer veertig seconden of omgerekend rond de honderd woorden. De elevator pitch wordt voor verschillende doelen gebruikt tijdens het netwerken. Hier kan het gaan om de verkoop van een product, speeddating of om een punt snel duidelijk te maken in een gesprek.

Wat is een succesvolle elevator pitch?

Een elevator pitch is succesvol:

- als hij bij je gesprekspartner in het oog springt door denkbeelden, vergelijkingen en voorbeelden;
- als hij de interesse van je gesprekspartner wekt door positieve punten aan te dragen;
- als hij die interesse omzet in verlangens door je gesprekspartner ervan te overtuigen dat jouw 'product' echt waardevol is;
- als hij je gesprekspartner tot actie aanzet;

Dat kan alleen als je niet alleen gegevens en feiten noemt in je pitch, maar ook de emotie aanspreekt.

Hoe maak je een elevator pitch?

Een effectieve elevator pitch zou de volgende vragen moeten beantwoorden:

- Wat is het product?
- Wat heeft de koper er aan?
- Wie zijn we?

Eindig de pitch met een verzoek. Dat maakt een geïnteresseerde indruk en zorgt ervoor dat je beter in de gedachten van je gesprekspartner blijft.

Vraag bijvoorbeeld naar adresgegevens om informatie op te sturen. En dat in veertig seconden. Dit vergt veel voorbereiding en oefening. Zet verschillende versies op papier, slaap er een nachtje over en oefen voor je partner en je vrienden.

Wat heb je nog nodig om te kunnen arrangeren?

Arrangeren is samenwerken in slimme coalities om zo de maatschappelijke meerwaarde van NME te versterken. Om dat goed te kunnen doen moet je allereerst de wil hebben om de maatschappelijke positie van NME te versterken. Ten tweede moet je openstaan voor de andere partijen met wie je die slimme coalities kunt sluiten. Met andere woorden: je moet in het maatschappelijk speelveld staan om mee te kunnen spelen. Vergelijk het met roeien. Om te kunnen roeien moet je de wil hebben om vooruit te komen en je moet je in het water bevinden, anders wordt het lastig.

De gewenste competenties voor een NME-professional, die de maatschappelijke meerwaarde van NME wil versterken zijn:

- *Makelen en schakelen tussen bestuurlijke vraag en eindgebruiker:*
  - De NME'er is in staat om rond beleidsvragen (bijvoorbeeld rond groen, water en energie) aan te geven hoe NME kan bijdragen aan het oplossen van deze problemen. Het bijhouden van actuele beleidsontwikkelingen is onderdeel hiervan.
  - De NME'er is in staat om onderwijsvragen te vertalen naar effectieve en voor onderwijs aantrekkelijke onderwijsproducten en activiteiten. Het bijhouden van onderwijsontwikkeling is hierop een logisch vervolg. Het zicht hebben op (de bruikbaarheid van) diverse NME-producten en -diensten en deze desgewenst selecteren.

- *Bijhouden van ontwikkelingen in het vak:*
  - De NME'er besteedt aandacht aan het bezoeken van bijeenkomsten, het raadplegen van literatuur op terrein van natuur en milieu, en op het terrein van educatie en didactiek.
- *Samenwerking (intern en extern):*
  - De NME'er is in staat effectief met andere organisaties (zowel maatschappelijke organisaties als overheden en bedrijven) samen te werken.
  - Met het oog op actualiteit en effectiviteit, raadpleegt de NME'er regelmatig vakgenoten en wisselt hij informatie uit.

Welke rol wil je spelen in een arrangement?

Arrangeren doe je samen. Dat betekent dat in een arrangement de rollen en taken die er liggen, tussen de verschillende partijen worden verdeeld. De rol die het meest in het oog springt, is die van trekker. Omdat het gaat om een NME-arrangement lijken veel NME-organisaties automatisch de rol van trekker te kiezen of te krijgen. Toch is dat niet altijd nodig. Laat als NME'er ook een keer de ruimte aan anderen om die rol te nemen. Het kan je veel tijd schelen en geeft je ook credits als samenwerkingspartner.

7 vragen die een NME'er van een vakgenoot kan verwachten

Hoe ziet het NME-werkveld er uit?

Het NME-werkveld is divers en bestaat uit meer dan alleen de kern van landelijke, provinciale en lokale organisaties voor wie NME de hoofdtaak is en de schil van dierentuinen, bezoekerscentra, natuurmusea en dergelijke, waar educatie een nevenactiviteit is.

Tijdens de voorbereiding van de vakgroep NME is een mooie analyse van de omgeving van de vakgroep gemaakt. Die is hier schematisch weergegeven. Deze omgeving kun je ook het NME-werkveld noemen.

Overheid

LNV
VROM
OCW
Gemeenten

Wetenschap oa:

WUR
UU
Drift - Erasmus U
ECDO UvA

Semi-overheid oa:

Agentschap NL
NCDO
GIDO

Onderwijsorganisaties oa:

SLO
CITO
APS
KPC Groep
CPS
Kennisnet
NVON
KNAG
VTB/Platform Betatechniek
NIBI
CVBO
CodeNameFuture
Alice O
DHO en DMO

Landelijke NME-organisaties:

IVN
Stichting Veldwerk Nederland

Provinciale/regionale NME-organisaties:

11 consulentenschappen
NM Overijssel

Lokale NME-centra met
zowel ontwikkelend als
toepassend karakter
(iha > 3 fte betaalde
medewerkers)

Uitgevers oa:

Thieme Meulenhoff
Noordhoff

Dit overzicht pretendeert niet volledig te zijn.

Bron: Sonja Verheijen/Kris van Koppen (UU) – project kennistransfer

Netwerken oa:

Duurzame PABO
 GDO
 Bezoekerscentra
 Duurzame Student
 MORGEN
 Jeugd Raad

Adviesbureaus/bedrijven oa:

Bureau Van Loosdrecht
 Cailin Partners
 Steeghs Advies
 SME Advies

**Natuur- en landschaps-
 beherende organisaties oa:**

Natuurmonumenten
 Staatsbosbeheer
 Landschapsbeheer
 Nederland
 Wereld Natuur Fonds
 Unie van Waterschappen
 Vlinderstichting

**Mlieu &
 duurzaamheidsorganisaties**

De Kleine Aarde
 Klimaatverbond
 COSsen
 Greenpeace
 Milieucentraal
 MVO Nederland

Lokale NME-centra met
 meer toepassend karakter
 (iha < 3 fte betaalde
 medewerkers)

(natuurhistorische) Musea**Dierentuinen**

Kinderboerderijen
 Botanische tuinen/
 heemtuinen

Wat en waarom professionaliseren?

Je kunt veel bereiken met goede NME. Daarmee is het mogelijk een bijdrage te leveren aan de kwaliteit van de samenleving in het algemeen en aan de kwaliteit van bijvoorbeeld het onderwijs, het buurtwerk of de zorg in het bijzonder. Maar wat is 'goede' NME? Goede NME 'klopt' pedagogisch-didactisch, inhoudelijk en organisatorisch. In hoofdstuk 1 hebben we aangegeven dat de potentie die NME in zich heeft, nog onvoldoende wordt benut en dat NME'ers een sleutelpositie kunnen spelen om daar verandering in te brengen.

Goede NME'ers hebben naast inhoudelijke en vaktechnische vaardigheden ook organisatorische vaardigheden nodig om te kunnen opereren in hun professionele werkomgeving. De gebieden waarop NME'ers zich verder kunnen professionaliseren zijn:

- Het vakgebied NME (beroep) met onderwerpen als: leren van de natuur, C2C, eco-systeemdenken, pedagogische methodieken, leren leren, educatie versus participatie.
- De inhouden van NME (inhoud), bijvoorbeeld wat speelt er op terrein van water, groen, energie en klimaat, biodiversiteit, groene leerplekken.
- Het organiseren van NME (organisatie), te denken valt aan: bestuurlijke sensitiviteit, krachtenveldanalyse, omgaan met stakeholders, noodzaak van behoefteonderzoek, werken met vrijwilligers.

Wat dat voor jou betekent, moet je zelf beantwoorden. Bijvoorbeeld door je kwaliteiten eens goed op een rijtje te zetten.

Het professionaliserings-ABC dat prof.dr.ir Kris van Koppen, hoofd-docent Milieubeleid aan Wageningen Universiteit, presenteerde op de landelijke conferentie NME 2.0 (3 juni 2010) is daarbij behulpzaam.

Professionaliseren betekent:

- A. WEL: klassieke NME-activiteiten vormgeven vanuit een bredere visie op NME en duurzame ontwikkeling, met meer nadruk op een kwalitatief goed en actueel product en minder op zelf maken;
NIET: het afstoten van klassieke NME-activiteiten;
- B. WEL: zoeken naar een verbreding van NME-activiteiten (bijvoorbeeld naar bedrijven) waar dat aansluit op de kerncompetenties van NME: bevorderen van leerprocessen van burgers voor duurzame innovatie;
NIET: alle nieuwe uitdagingen opnemen die op NME'ers afkomen;
- C. WEL: differentiatie van expertises binnen de NME-sector, toegesneden op de doelgroepen en activiteiten (van natuurgids tot bedrijfsadviseur);
NIET: iedereen moet alles kunnen;
- D. WEL: voortdurende scholing, uitwisseling en debat over theoretische en praktische inzichten in leerprocessen van burgers over duurzaamheid;
NIET: wachten op 'de wetenschap'.

Als je weet op welke punten je professionalisering wilt, kun je op zoek naar activiteiten die daaraan een bijdrage leveren. Het programmabureau NME werkt aan een goed professionaliseringsaanbod, maar ook elders worden goede trainingen aangeboden. Daarnaast kan achtergrondliteratuur behulpzaam zijn. In de literatuurlijst hebben we een aantal titels genoemd van boeken over procesgericht werken zoals 'managen zonder macht' en 'verbinden met vertrouwen'.

Over welke competenties moet een NME'er beschikken om een bijdrage te kunnen leveren aan een arrangement?

Deze vraag hebben we voorgelegd aan een aantal mensen uit het onderwijs en vanuit de bestuurlijke kant (vertegenwoordigers van bestuurders). Vanuit de verwachtingen en wensen die zij hebben ten aanzien van NME'ers kwamen zijn er met tien competenties te onderscheiden die een NME'er nodig heeft om de maatschappelijke meerwaarde van NME te versterken:

1. *Klantgericht zijn*

Speelt vlot, efficiënt en op persoonlijke wijze in op uitgesproken en niet-uitgesproken behoeften van klanten. Kent de beleidsvraag (bestuurders) en ondersteuningsvraag (eindgebruikers), zorgt voor een regelmatige update daarvan en balanceert tussen deze vragen. Kent de relevante (onderwijskundige of maatschappelijke) ontwikkelingen waarmee zijn klanten te maken krijgen.

2. *Kostenbewust handelen*

Weet wat zijn/haar producten en diensten kosten (en waard zijn), werkt efficiënt en is transparant over de besteding van gemeenschapsgeld.

3. *Luistervaardig*

Kan goed luisteren naar opdrachtgevers en eindgebruikers en weet dit te vertalen naar aansprekende NME-methodieken, waarbij de eigen bril/het eigen denkkader door goed luisteren, samenvatten en doorvragen ondergeschikt is.

4. *Resultaat- en doelgericht*

Weet te sturen op het gewenste doelen en de daaraan gekoppelde concrete resultaten zowel voor de bestuurder/opdrachtgever, die NME zien als instrument om beleidsdoelstellingen te halen, als de eindgebruikers/scholen die NME inzetten om goed onderwijs te realiseren. Tolkt tussen opdrachtgever en eindgebruikers over de door hen gewenste doelen en resultaten.

5. *Procesgericht*

Is gericht op het proces van duurzame ontwikkeling en niet op de ontwikkeling van het zoveelste NME-product. Denkt en handelt op een manier die bijdraagt aan de kwaliteit van het samenwerkings- en besluitvormingsproces. Zet NME-activiteiten en -producten in als middel en niet als doel op zich.

6. *Durft zichtbaar te zijn*

Stapt de buitenwereld in en staat open voor nieuwe contacten. Kan zichzelf 'neerzetten' als aantrekkelijke samenwerkingspartner om (lokale) duurzaamheidsdoelstellingen te bewerkstelligen en is trots op eigen inbreng.

7. *Vaardig in netwerken en lobbyen*

Stapt de buitenwereld in, is extern zichtbaar, herkenbaar, benaderbaar en aanspreekbaar, niet alleen voor ‘voor de hand liggende’ partners, maar ook voor onverwachte coalitiegenoten/gesprekspartners. Bouwt relaties en netwerken op die van pas kunnen komen om doelstellingen te realiseren en zet deze contacten in om zaken voor elkaar te krijgen. Kent bestuurlijke verhoudingen en kan daarbinnen strategisch opereren, om zo de reikwijdte van NME als beleidsinstrument te vergroten.

8. *Enthousiast en gepassioneerd*

Kan ‘de vonk’ voor een duurzame samenleving overbrengen aan anderen. Stimuleert anderen tot actie en betrokkenheid om een duurzame samenleving te bereiken. Laat zien intrinsiek gemotiveerd en geïnspireerd te zijn om duurzaamheid in al zijn facetten na te streven in activiteiten, producten, beleid en beslissingen.

9. *Omgevingsbewustzijn*

Laat blijken goed geïnformeerd te zijn over vakinhoudelijke, organisatorische, maatschappelijke of politieke ontwikkelingen of andere relevante omgevingsfactoren. Benut deze kennis effectief voor de eigen functie of het bedrijf/de organisatie.

10. *Kwaliteitsbewustzijn*

Kan bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van producten, diensten en projecten. Bekijkt kwaliteit van buiten naar binnen. Heeft niet alleen gevoel en oog voor kwaliteitscriteria vanuit eigen organisatie/werkveld, maar vooral ook vanuit de opdrachtgever en eindgebruikers.

Je kunt zelf bepalen of je over deze competenties beschikt door je gedrag goed onder de loep te nemen of te laten nemen. In bijlage 2 hebben we bij iedere competentie een aantal gedragscriteria opgenomen. Dit zijn niet alle gedragscriteria die ‘bewijzen’ dat je over bepaalde competenties beschikt. Het is ook niet nodig om aan alle criteria te voldoen. Gebruik de lijsten in plaats daarvan als een concretisering van de competenties en vul de lijst eventueel zelf aan.

Hoewel de competenties hierboven in willekeurige volgorde staan, blijkt dat goed luisteren een van de meest wezenlijke competenties is.

Zeven niveaus van luisteren

Niveau Gedrag

- 7 Voelt behoeften van anderen aan en neemt de tijd voor anderen, vraagt verduidelijkingen, geeft feedback en toont betrokkenheid.
- 6 Weet anderen over de praatdrempel heen te krijgen, wisselt informatie uit, luistert en reageert ontspannen op anderen, vraagt door tot de kern.
- 5 Is altijd bereid de tijd te nemen om te luisteren, komt oprecht en geïnteresseerd over en geeft relevante feedback hierop.
- 4 Laat anderen uitpraten en vraagt toelichting, wil de gesprekken het liefst puur zakelijk houden.
- 3 Luistert naar anderen, is beleefd en neemt de gangbare gespreksnormen in acht, nodigt de gesprekspartner niet actief uit, is vooral reactief.
- 2 Kan zich met zichtbaar ongeduld inhouden om naar anderen te luisteren, wil vooral de eigen ervaringen vertellen.
- 1 Onderbreekt anderen continu, wil alleen het eigen zegje doen, is onrustig tijdens het luisteren, kan irritant zijn en niet ter zake overkomen.

(Bron: www.carrieretijger.nl)

Herkenbaar? Niet tevreden over je eigen niveau van luisteren? Er zijn oefeningen om er beter in te worden. Vooral door je bewust te worden van zogenoemde communicatieblokkades.

Luisteroefeningen

'De basis van werkelijke communicatie is de afwezigheid van een oordeel.'

Anné Linden

Luisteren lijkt gemakkelijker dan het is. Vaak luisteren we selectief, zijn we bezig om te wachten wanneer we ons voorbeeld bij het gesprek kunnen 'plakken'. Je kent dat vast wel: tijdens een verjaardagsfeestje vertel je een verhaal. Vaak wordt netjes gewacht totdat je klaar bent om vervolgens met eenzelfde voorbeeld, maar net iets beter, je verhaal tot niets te verklaren. Herkenbaar?

'Luisteren met een doel' is een trede hoger op de ladder. We spreken dan ook wel over 'actief luisteren'. Daarmee wordt bedoeld dat we met een doel luisteren, maar ons ook bewust zijn van dat doel. Doelen kunnen zijn: informatie krijgen, de andere begrijpen, een probleem oplossen et cetera.

Luisteren met een doel gaat natuurlijk op voor alle situaties waarin je serieus wilt luisteren. Maar het 'actief luisteren' als methode gaat een stap verder. De methode is afkomstig uit de opvoedkunde van een Amerikaanse psycholoog: dr. Thomas Gordon.

Voordelen van actief luisteren zijn dat mensen meer voor meningen openstaan, misverstanden uit de weg gaan, conflicten oplossen en vertrouwen opbouwen.

Opdracht: schrijf op wat je antwoord zou zijn bij deze boodschap:

Een vriend komt bij je met het volgende verhaal: "Deze baan is echt waardeloos. Het enige wat ik moet doen is stapeltjes papier verplaatsen. Niemand heeft hier iets aan. Ik heb besloten niet meer naar mijn werk te gaan. Ik ben niet afhankelijk van deze werkgever. Er zijn genoeg mogelijkheden om mijn geld te verdienen." *Probeer zo letterlijk mogelijk op te schrijven wat je antwoord op deze boodschap zou zijn.*

De mogelijke manieren om te reageren kun je onderverdelen in 12 'communicatieblokkades'. Wat blijkt: 90% van alle antwoorden op de eerder gegeven opdracht één van deze 12 categorieën, zie volgende bladzijde.

1. Bevelen, dirigeren, commanderen.
2. Waarschuwen, berispen, dreigen.
3. Vermanen, moraliseren, preken.
4. Adviseren, oplossingen of suggesties vragen.
5. De les lezen, beleren, logische argumenten aanvoeren.
6. Oordelen, kritiseren, het ermee oneens zijn, beschuldigen.
7. Prijzen, het ermee eens zijn.
8. Schelden, belachelijk maken, beschaamd maken.
9. Interpretieren, analyseren, diagnose stellen.
10. Geruststellen, sussen, troosten, ondersteunen.
11. Doorvragen, ondervragen, vragen stellen.
12. Uit de weg gaan, afleiden, toegeven, over iets anders praten.

Reageren volgens bovenstaande 12 categorieën, wat in 90% van de gevallen gebeurt, is dus geen goede reactie. Wat is wel een goede reactie? Actief luisteren betekent in de kern dat je zoekt naar de **behoefte of de emotie achter de boodschap** en dat je die teruggeeft.

Dus een reactie op eerdergenoemd voorbeeld zou kunnen zijn: “Je baalt er zeker wel van dat je baan zo tegenvalt.” De luisteraar zet zijn eigen gedachten en gevoelens opzij. Vaak ook zal de reactie vragend zijn en beginnen met ‘jij’.

Opdracht: probeer de methode eerst uit in een veilige situatie. Bijvoorbeeld als een vriend een verhaal vertelt waar hij mee zit.

Reageer niet volgens 1 van de 12 categorieën.

Reageer wel volgens het actief luisteren. Dus: wat is de behoefte of emotie achter de boodschap? Herhaal die in je eigen woorden in een zin met ‘je’: “Dus jij voelt je ...”

Observeer wat je reactie doet met je vriend.

Het belangrijkste effect van actief luisteren is dat de spreker zich geaccepteerd voelt. Dat schept een sfeer waarin het uitnodigend is om verder te vertellen. Immers, je erkent wat de ander vertelt, zonder het teniet te doen, erover heen te praten of het niet serieus te nemen. Ook de problemen of negatieve gevoelens accepteert je daarmee.

Opdracht: observeer een week lang de gesprekken waarin je het actief luisteren kunt toepassen. Welke gevoelens ben je allemaal tegengekomen?

Denk aan: bang, angstig, verveelt zich, boos, zelfverzekerd, tevreden, verdrietig, gespannen, zeker over eigen prestaties, et cetera.

Probeer de methode een tijdje uit. Neem je bijvoorbeeld voor om in het begin elke dag een keer het actief luisteren toe te passen. Je zult verbaasd staan over de resultaten. Doordat het gesprek gaat over gevoelens en behoeften achter de boodschap, helpt het de spreker verder.

Het grootste voordeel van actief luisteren is dat het een warme relatie tussen mensen bevordert. De ervaring dat je gehoord en begrepen wordt, geeft zoveel voldoening dat je genegenheid voelt voor de luisteraar. Ook in de luisteraar wordt zo'n gevoel opgeroepen. Want als je goed naar de ander luistert, ga je de ander begrijpen!

(Bron en meer informatie: www.leren.nl)

Help ik weet iets niet... wat nu?

Tja, dat kan gebeuren. Sterker nog, het gebeurt iedereen. Het antwoord is eenvoudig: ga niet in de verdediging en draai er niet omheen. Probeer in plaats daarvan de vraag scherper te krijgen en erachter te komen waarom de vraag wordt gesteld. Misschien ligt het antwoord meer voor de hand dan je in eerste instantie denkt. Weet je het niet, maar weet je wel hoe je er achter kunt komen, vraag dan of je er later op terug mag komen. En doe dat dan ook. Weet je niet hoe je er achter kunt komen, wees dan ook daar eerlijk in.

Hoe bereid je een open gesprek voor?

Investeer tijd om je te verdiepen in je gesprekspartner en de organisatie waarvoor hij werkt. Dat vergemakkelijkt, zoals we al vaker aangaven, het gesprek. Zie het als het lopen van een hardloopwedstrijd: daar zijn ook weken, wellicht maanden van voorbereiding aan vooraf gegaan. Het voorbereiden van een gesprek werkt niet anders.

Lees in het geval van een bestuurder het milieubeleidsplan en/of het coalitie-akkoord, maar houd ook lokale media bij of neem contact op met iemand die jullie beide kennen. Voor scholen zijn het schoolplan, de schoolwebsite en wellicht ook de lokale media een goede bron.

Gesprekken moeten vragenderwijs gaan. Dat betekent Luisteren, Samenvatten en Doorvragen (LSD). Trap niet in valkuil om concrete producten of activiteiten aan te dragen voor je de vraag goed hebt verkend. Stel je erop in niet in de verdediging te gaan wanneer je (kritische) vragen krijgt.

Welke activiteiten vallen wel en niet onder NME?

NME is een van de sociale beleidsinstrumenten die een gemeente of een andere overheid, kan inzetten om haar beleidsdoelstellingen te realiseren. Andere sociale instrumenten zijn voorlichting, advisering of participatie. Tussen deze verschillende vormen van communicatie is veel overlap en ze worden vaak ook tegelijkertijd of in samenhang ingezet. Dat maakt het lastig om harde grenzen te stellen tussen verschillende vormen van communicatie. Zo kan een NME-centrum een tuinspreekuur organiseren waar bewoners advies kunnen vragen over het ecologisch beheren van hun (buurt)tuin. Onder welk kopje moet je dit scharen? Misschien is het beste antwoord nog wel dat het niet zo belangrijk is hoe je het noemt, als je maar met elkaar de beelden deelt van de activiteiten die je voor ogen hebt. En je realiseert dat voor iedere situatie en iedere beleidsdoelstelling een ander communicatiemiddel het meest geschikt is.

Burgers (jong en oud) betrekken bij hun leefomgeving of bewustmaken van hun relatie met natuur en milieu kan op verschillende manieren. In de regel onderscheiden we de volgende ‘vakgebieden’:

- NME (educatie): legt het accent op het leerproces en stelt de lerende centraal. De lerende wordt gestimuleerd om gedragsalternatieven (milieubewust en natuurvriendelijk) te handelen, echter de keuze blijft aan hem of haar.
- Voorlichting: hierbij wordt in de regel slechts een handelingsperspectief geboden. Denk bijvoorbeeld aan voorlichtingscampagnes over het compenseren van vliegkilometers, het gebruik van spaar- of ledlampen of voorlichting over ‘het nieuwe rijden’.
- Participatie: bij participatie gaat het vooral om betrekken van mensen. Dat kan op verschillende manieren. Het leerproces is vaak zeer impliciet en staat niet voorop.

Voor elke NME'er (en NME-centrum) is het goed onderscheid te maken tussen educatie, voorlichting en participatie, en vanuit dit onderscheid bewust te kiezen.

Hoe schrijf ik een arrangement?

Een arrangement schrijf je niet. Een arrangement smeed je samen anderen. Dat betekent in gesprek gaan en zoeken naar verbanden en oplossingen. Zo kom je gezamenlijk tot een aantal bouwstenen die een samenhangend, sterk geheel vormen. Die bouwstenen verwerk je in een projectplan. Voorbeelden van projectplannen zijn er op veel plaatsen te vinden. Voorbeelden van arrangementen vind je op www.nme.nl. Wil je in aanmerking komen voor extra financiering vanuit het programmabureau, let dan op de criteria die in hoofdstuk 2 zijn beschreven. Dat kan tot eind 2011. Voor voorbeelden van arrangementen, zie bijlage.

7 vragen die een NME'er kan stellen aan een bestuurder

Is een NME'er in dienst van een gemeente of van een door de gemeente gefinancierde organisatie, dan is een bestuurder van die gemeente feitelijk opdrachtgever. Het is belangrijk om te weten wat er bij hem of haar leeft. Dat vraagt een manier van werken die wellicht anders is dan NME'ers veelal gewend zijn.

De kern van de opdracht van het programmabureau NME is versterking van NME in Nederland. In tegenstelling tot eerdere programma's wordt daarbij vooral ingezet op het stimuleren van de vraag.

Wanneer je weet waar bestuurders mee bezig zijn, welke beleidsdoelstellingen zij van hun gemeenteraden moeten behalen, dan kun je beter op maat werken. Je vraagt door en luistert. Het is net als zeilen: voortdurend pas je de stand van de zeilen aan op de steeds wisselende wind.

Wat ziet u als belangrijkste uitdagingen voor uw gemeente voor de komende periode?

Het is belangrijk om je te realiseren dat dit niet alleen gaat om beleids-terreinen die heel direct aan NME gekoppeld zijn, zoals groen of klimaat. Het kan ook gaan om sociale en economische thema's, zoals het genereren van werkgelegenheid, groei of krimp van de gemeente, vitalisering van het centrum, openbare orde en veiligheid. Neem deze punten mee en kom er later in het gesprek op terug wanneer je bepaalde thema's gaat uitwerken.

Een deel van de uitdagingen ligt overigens wel dicht tegen NME aan, denk aan de klimaatverandering. 'Klimaat' is anno 2010 bij gemeenten een actueel onderwerp. Niet alleen het thema 'klimaat' is, ondanks de economische crisis, nog steeds springlevend in politiek Nederland. WagenaarHoes heeft in het voorjaar 2010 de nieuwe coalitieakkoorden geanalyseerd. Hieruit is de volgende lijst met actuele speerpunten naar voren gekomen: herbezinning op taken, innovatie, duurzaamheid en participatie. Het gaat dan om:

- herbezinning op taken: bezuinigingen (nog lang niet overal richting bepaald);
- innovatie: om economie een impuls te geven (creëren van banen); vaak gekoppeld aan duurzaamheid en 'cradle-to-cradle';
- duurzaamheid gekoppeld aan leegstand kantoorpanden, cradle-to-cradle, klimaatneutrale nieuwbouw, lokale energiebedrijven;
- participatie: nadruk op werk.

Wat zijn de ambities van de gemeente met betrekking tot ...?

(Noem hier een thema dat binnen de portefeuille van deze wethouder valt; denk aan duurzaamheid, klimaat en energie, groen, water.)

De ambities van gemeenten kunnen erg verschillen, al zeggen ze hetzelfde thema als uitdaging gezien. Op welke termijn wil een gemeente bijvoorbeeld klimaatneutraal zijn? En bedoelen ze dan alleen de eigen organisatie of de gemeente als geheel? Het is dus belangrijk om hierop door te vragen.

Sommige gemeenten kiezen voor een bepaald predikaat of lidmaatschap. Voorbeelden zijn: Gemeente voor duurzame ontwikkeling, Klimaat-, Millennium- of Fairtradegemeente, Riviergemeente of de groenste stad/dorp van Nederland, et cetera. In Nederland zijn op dit moment meer dan 100 Millenniumgemeenten. Het aantal Fairtradegemeenten is 6, maar er zijn al wel 53 andere gemeenten actief op dit terrein. De vereniging van gemeenten voor duurzame ontwikkeling en de vereniging van riviergemeenten hebben allebei rond de 100 leden. Er bestaat ook een predikaat: 'Groenste stad van Nederland'.

Al deze zaken zeggen iets over waar een gemeente mee naar buiten wil treden. (Raadpleeg internet voor deze predikaten.)

Als u kijkt naar de resultaten tot nu toe, waar bent u dan vooral trots op?

Iedereen vindt het prettig om te praten over iets dat goed is gegaan of zelfs een regelrecht succes was. Maak daar gebruik van om positieve energie in je gesprek te krijgen.

Bovendien zit er waarschijnlijk positieve energie bij de andere partijen die hierbij betrokken zijn. Die energie kun je gebruiken om NME verder te krijgen en te versterken.

Wat zijn mogelijke knelpunten die het realiseren van de ambities in de weg staan en welke vindt u daarbij het belangrijkste?

Door de knelpunten te benoemen, wordt duidelijk op welke punten iets moet gebeuren en kun je beter bepalen of je als NME-organisatie een bijdrage kunt leveren. Een veel genoemd knelpunt bij het realiseren van ambities is geld, zeker in deze tijd van bezuinigingen. Het is belangrijk om je te realiseren dat NME niet per se meer geld hoeft te kosten. Het kan zelfs zijn dat het combineren van beleidsvelden groen en sociale veiligheid juist besparend is.

Wethouder Jan Bargboer (gemeente Sneek): “Laat bezuinigingen niet dominant zijn als het gaat om NME. NME-activiteiten dienen een breed maatschappelijk doel en dragen bij aan de kwaliteit van de samenleving. Geen nieuw geld genereren, maar bestaande uitgaven anders inzetten en effectiever maken door educatie.”

Met welke thema's zou u burgers (jongeren, ouderen, gezinnen) willen bereiken?

Dit is het moment waarop je in het gesprek meer gaat focussen op de rol van NME als beleidsinstrument. Daarbij gaat het om beleidsthema's die dicht tegen NME aanliggen en kijk je waar je die kunt combineren met andere, meer sociale en economische thema's. Daarvan zijn allerlei voorbeelden en ideeën te bedenken en ook al uitgevoerd. Zo zijn er onder de paraplu van Scholen voor Duurzaamheid NME-activiteiten uitgevoerd rond duurzame seniorenwoningen (vergrijzing en eenzaamheid), nieuwbouwwijken (groei-gemeente), verleden, heden en toekomst van je leefomgeving (krimp-gemeenten, binden van jongeren).

Het kan zijn dat de wethouder daarvoor zelf ook ideeën heeft. Vraag daar dan op door: welke rol ziet u dan voor educatie rond natuur en milieuthema's zodat u NME als beleidsinstrument kunt inzetten?

Het kan zijn dat de wethouder hierop het antwoord schuldig blijft. Vraag hem dan of je aan de hand van een aantal voorbeelden mag uitleggen welke rol educatie daarbij kan spelen.

Tijdens de training ‘Leren arrangeren’ (mei/juni 2010) bleek het verbinden van educatieve vorm aan inhoud voor een groot deel van de deelnemers lastig. Toch is dat een logische vraag vanuit bestuurders: “Als dit mijn beleidsopgaven zijn, welke NME kan dan bijdragen aan het behalen van de juiste resultaten.” Dan is het belangrijk dat je als NME’er relevante voorbeelden kunt geven. Wees dus op de hoogte van succesvolle projecten van anderen!

Ziet u de volgende stappen als zinvol: ...?

Aan het eind van het gesprek is het goed om te benoemen wat het vervolgtraject kan zijn. Je kunt dat lastig voorbereiden, omdat je vooraf niet weet wat een bestuurder gaat zeggen. Leg je vooraf al vast wat de vervolgstappen volgens jou moeten zijn, dan pik je waarschijnlijk gericht die boodschappen van de bestuurder op die in jouw straatje passen.

Je moet het dus in het gesprek bedenken. Geef jezelf bedenktijd door samen te vatten wat je hebt gehoord en koppel daar dan logische stappen aan. Leg die voor aan de bestuurder en pas je afspraak eventueel aan.

Met wie kan ik contact opnemen om een en ander verder door te praten? Het is meestal niet de bestuurder die zich met de verdere uitwerking gaat bezighouden. Het is dan ook goed om te vragen naar een andere contactpersoon. Vraag ook naar contactgegevens!

7 vragen die een NME’er (of aanbieder van NME) kan verwachten van een bestuurder

Je mag verwachten dat bestuurders ook vragen aan jou gaan stellen. Je kunt je daarop voorbereiden. Zorg dat je de vraag (en de vraag achter de vraag) scherp krijgt voordat je met een antwoord komt. Dat doe je door om een toelichting te vragen. Veelgestelde vragen zijn:

Waarom komt u bij mij en gaat u niet naar mijn collega van onderwijs/groen?

NME draagt bij aan de kwaliteit van de samenleving en aan het realiseren van beleidsdoelstellingen op het gebied van duurzaamheid, milieu en natuur. Dat gaat verder dan alleen onderwijs en verder dan alleen groen.

Hoe effectief draagt NME bij aan het realiseren van beleidsdoelstellingen uit mijn portefeuille?

Oftewel: Wat levert het op? NME-activiteiten kunnen heel direct bijdragen aan het realiseren van gemeentelijke duurzaamheidsdoelstellingen,

bijvoorbeeld door bewoners te betrekken bij het afkoppelen van het regenwater in hun tuin. Het is ook goed om te bedenken dat je later in veelvoud terugkrijgt wat je nu investeert. Wanneer je nu je inwoners, jong en oud, inzicht geeft in en leert over de waarde van hun natuur en milieu, creëer je voor later een bevolking die in beweging komt voor haar eigen omgeving. Een bevolking die het waard vindt daarvoor in actie te komen en die samenwerking en leefomgeving met elkaar verbindt. Of zoals Mahatma Gandhi zei: 'Be the change you wish to see in the world.'

Uit onderzoek van Stichting Veldwerk Nederland (Onderzoek 'Hoe duurzaam is NME', 2006) blijkt dat NME bijdraagt aan de zorg en het respect voor de omgeving. Het onderzoek toont een relatie aan tussen NME op school en kennis, houding en gedrag op latere leeftijd. Kinderen die op de basisschool actief bezig zijn geweest met NME, hebben als volwassenen significant meer kennis en een positievere houding en gedrag ten opzichte van de natuur en het milieu dan mensen die op school geen of nauwelijks NME hebben gehad.

Prof.dr.ir. Kris van Koppen, hoofddocent Milieubeleid aan Wageningen Universiteit onderschrijft deze stelling in een interview in Mens&Natuur (zomer 2010). Op de vraag of NME bijdraagt aan duurzaam handelen, antwoordt hij: "Ja, daar ben ik van overtuigd. Leerprocessen zijn moeilijk in harde cijfers uit te drukken, maar er zijn inmiddels tal van evaluaties die laten zien dat mensen die meedoen aan NME-activiteiten positiever gaan denken en handelen wat betreft natuur en milieu. De NME-sector heeft in de afgelopen jaren een breed palet van activiteiten ontwikkeld. Dat varieert van lespakketten en natuurbelevingsprojecten tot het mobiliseren van burgers voor een duurzame wijk.

Op 3 juni 2010 was ik op het congres NME 2.0 in Amsterdam. Daar kon je prachtig zien hoe allerlei nieuwe methoden en communicatietechnieken worden ingezet voor NME. Zelf heb ik op dat congres gepleit voor een verdere verbreding van NME-activiteiten, door samenwerking met de overheid en bedrijven bij het mobiliseren van burgers. Die verbreding is trouwens al flink aan de gang. Ook veel bedrijven willen tegenwoordig laten zien dat ze zich verantwoordelijk voelen voor het milieu. Dat betekent niet dat meer traditionele activiteiten van NME, zoals lesprogramma's, voor scholen niet belangrijk zijn. Die hebben nog steeds een belangrijke functie. Al met al draagt NME dus op vele fronten bij aan inzicht in en inzet voor een duurzame wereld."

Veel NME-activiteiten vinden plaats in het groen en dat draagt bij aan het welbevinden en de gezondheid van mensen: het vermindert stress. Zo bleek uit een proef met bejaarden in een zorgcentrum het volgende: een spelletje Pim Pam Pet bleek rustgevend te werken in een kamer vol met planten en bloemen, maar had geen effect bij de deelnemers die het spelletje speelden in een sober ingerichte ruimte. Direct na het spelletje nam de stress bovendien verder af bij de bejaarden die in de groene kamer werkten aan een collage, terwijl het cortisolniveau¹ van de bejaarden die in de neutrale kamer knutselden licht toenam.⁴

Hoeveel zwerfafval kunnen we besparen met een project op alle basisscholen?

Het effect van leerprocessen is moeilijk in harde cijfers uit te drukken, zoals Kris van Koppen in het citaat bij het vorige punt al aangaf. Bovendien is het erg afhankelijk van de aanpak en reikwijdte van het project. Een vraag van deze strekking leent zich daarom uitstekend om door te vragen: wat zijn uw beleidsdoelstellingen op dit gebied? Welke groepen van de basisschool heeft u voor ogen met dit project? Bent u bereid om als gemeente afvalknijpers voor alle scholen beschikbaar te stellen? Hetzelfde geldt overigens voor projecten rondom energiebesparing.

Wat doen jullie eigenlijk precies?

Door het woord 'doen' kom je snel in de verleiding om projecten en activiteiten te noemen. Beter is het om de vraag op te pakken als een waarom-vraag: waarom doen jullie wat je doen? Geef dan antwoord in termen van de doelen die je bereikt en wilt bereiken. Je antwoord kan bijvoorbeeld zijn: 'wij zorgen ervoor dat de jeugd in contact komt met natuur' of 'wij betrekken burgers bij groen in de straat'.

Wat kost NME en hoe is jullie financiering geregeld?

Een professionele NME'er weet hoe de financiering van zijn/haar organisatie in grote lijnen is geregeld. Geef aan welke verplichtingen er tegenover dat budget staan en wat je kunt doen. Laat zien welke mogelijkheden er zijn om nieuwe diensten of activiteiten vorm te geven.

De vraag wat NME kost, wordt ook wel gesteld in termen van ‘duur’: is NME duur?

Duur is een lastig begrip. Wat voor de een ‘duur’ is, is voor een ander goedkoop. Bovendien heeft het ook met effectiviteit te maken: iets is vooral (te) duur als het niet werkt. Dan wordt zelfs goedkoop duurkoop. Bestuurders streven bepaalde doelen na: zij moeten van de gemeenteraden beleidsdoelstellingen halen. Vaak moet dat ook gecommuniceerd worden met de bevolking. Een uitgelezen kans voor NME’ers. De vraag is dan niet meer: wat kost NME? De vraag is veranderd in: wat levert NME op? NME draagt bij aan gedragsverandering bij burgers en kan zorgen voor draagvlak binnen de samenleving. Elke bestuurder heeft met deze thema’s te maken.

Voor wie is NME interessant en is er behoefte aan?

Het draagvlak NME is in 2006 in opdracht van het ministerie van VROM onderzocht door Questions, Answers en More B.V. (QA+). In hun eindrapportage constateren zij dat mensen het belangrijk tot erg belangrijk vinden om te leren over en bezig te zijn in en met de natuur en milieu. Respectievelijk negen en acht op de tien Nederlanders is deze mening toegedaan. Voor hun kinderen vinden ze dit zo mogelijk nog belangrijker. Dus ja, er is behoefte aan. Die behoefte kun je nog versterken door goed aan te sluiten bij andere wensen en behoeften. Bijvoorbeeld door aan te sluiten bij taal- en rekenonderwijs.

Kunt u daar een voorbeeld van geven?

Zorg ervoor dat je een aantal goede, educatieve producten kunt noemen die gaan over voor jouw gemeente relevante beleidsthema’s. Dat kunnen ook producten van andere NME-organisaties zijn: pronk gerust met de veren van een ander, maar geef ze daar dan wel de credits voor. Neem eventueel vooraf al contact op met de makers van het product om te vragen of het over te nemen is.

7 vragen die een NME’er kan stellen aan een school/eindgebruiker

Van oudsher is onderwijs dé sector waar NME’ers zich op richten. Dat is niet zo verwonderlijk: educatie gaat om kennis én om bewuste keuzes en gedrag. Dat is de kerntaak van het onderwijs. Het onderwijs verandert voortdurend. Het is belangrijk om als aanbieder van NME het perspectief van de eindgebruiker in het achterhoofd te houden: wat wil een school?

Het lijkt eenvoudig om daarachter komen, maar in de praktijk blijkt dat lastig te zijn. Dit is zelfs een van de belangrijkste conclusies uit de workshops 'Leren Arrangeren'. Het stellen van de juiste vragen is de basis voor een goed gesprek, de basis voor wellicht een verdere samenwerking. Verder is het, net als dat bij overheden geldt, van belang om op de hoogte te zijn van de laatste ontwikkelingen binnen het onderwijsveld. Dat vergemakkelijkt het gesprek. Een goed gesprek met vertegenwoordigers van het onderwijs moet je goed voorbereiden. Dat is te vergelijken met een hardlooptwedstrijd, daar zijn ook weken, wellicht maanden, van voorbereiding aan voorafgegaan. Het voorbereiden van een goed gesprek werkt niet anders. Ga als aanbieder van NME niet op de stoel van de leerkracht/docent zitten, maar weer als een goede adviseur of ondersteuner.

Kunt u iets vertellen over uw school/organisatie? Wat zijn bijvoorbeeld de speerpunten inhoudelijk en didactisch van uw school/organisatie?

Scholen hebben uiteenlopende verantwoordelijkheden. De speerpunten worden bepaald door de keuzes die scholen maken, inhoudelijk en pedagogisch/didactisch. Deze keuzes worden op hun beurt weer beïnvloed door de eisen die de overheid aan de scholen stelt. Door de sterke focus van de overheid op rekenen en taal, besteden basisscholen veel tijd aan deze onderwerpen.

In het voortgezet onderwijs is NME nog meer dan in het basisonderwijs, verweven met vakken zoals aardrijkskunde, natuurkunde en scheikunde en biologie. Natuur en duurzaamheidseducatie voor het VO moet aansluiten bij de algemene doelen van het VO. Echte maatschappelijke vraagstukken zoals sociale duurzaamheid en interne milieuzorg binnen bedrijven zijn goede onderwerpen die aansluiten bij onderwijsvernieuwing binnen het VO.

Wat vindt u de belangrijkste kenmerken van goed onderwijs/jeugd of kinderwerk et cetera? Wat heeft u nodig om dat te realiseren?

Goed onderwijs zorgt voor de totale ontwikkeling van de leerlingen. In het basisonderwijs ligt de focus zoals gezegd op de basisvakken. Goed onderwijs doet een appel op de belangstelling van de leerlingen.

Scholen realiseren zich dat een te smalle focus op de basisvakken het gevaar in zich draagt dat concessies worden gedaan aan de brede ontwikkeling van de leerlingen. Bij een brede en evenwichtige ontwikkeling van 'heel de mens' zijn rekenen en taal basale vaardigheden om in de maatschappij te

functioneren, maar niet de enige. Daarvan zijn veel leerkrachten zich bewust. Over het algemeen besteedt het basisonderwijs naast rekenen en taal structureel aandacht aan wereldoriëntatie, bewegingsonderwijs en creatieve vorming. Onderwerpen die meer kennis en vaardigheden van leerkrachten vergen zijn expressie, techniek, computers en natuur en duurzaamheids-educatie. Om op een gestructureerde manier aandacht te besteden aan deze vakken, is een sterke ondersteuningsstructuur nodig.

Het VO is erbij gebaat om samen met aanbieders te werken aan duurzaamheidsvraagstukken, Binnen het VO bestaat zeker belangstelling om onderwijsvernieuwing en duurzaamheid te combineren. De uitvoering van dergelijke projecten vereist behalve een goede inhoud vooral stimulerende impulsen van organisaties als IVN en SME, Codename Future, Stichting Veldwerk Nederland en vernieuwende NME-centra. Hulp bij de organisatie van deze projecten stelt de leraren in staat om dergelijke projecten uit te voeren.

Welke belangrijke veranderingen staan er de komende jaren op stapel?

Scholen krijgen zowel financieel (lumpsum) als onderwijsinhoudelijk (globale kerndoelen) steeds meer ruimte om hun eigen verantwoordelijkheden te nemen bij de inrichting van het onderwijs. Hier zit zowel een kans als een bedreiging. Scholen kunnen kiezen om de prioriteit bijvoorbeeld te leggen bij cultuureducatie. Net zo goed kunnen zij echter kiezen voor NME als speerpunt binnen het onderwijsbeleid. Burgerschapsvorming is een expliciete wettelijke opdracht voor het onderwijs geworden. NME kan een belangrijke rol spelen om begrippen als ‘verantwoordelijkheid nemen’ en ‘actief burgerschap’ verder inhoud te geven.

De afgelopen jaren zijn er veel ‘Brede Scholen’ gerealiseerd. In Brede-Schoolverband kunnen basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs samenwerken met opvanginstellingen, sportclubs, culturele instellingen en vele andere organen. De behoefte aan buitenschoolse en voorschoolse opvang en de wens om in deze tijd een educatief verantwoorde invulling te geven, biedt mogelijkheden op het gebied van NME.

De stimulering van bètavakken en techniek in het onderwijs kan een stimulans zijn voor NME.

Ook zijn er de maatschappelijke stages binnen het VO. Het ministerie van LNV stimuleert de zogenoemde ‘groene stages’: stageplekken waarbij zorg voor natuur, milieu en dierenwelzijn en een inspirerende groene leeromgeving centraal staan.

De minister van LNV streeft voor 2011 naar 10.000 groene maatschappelijke stages.

Eerder genoemde ontwikkelingen bieden kansen om als NME'er bij aan te sluiten. Een veelgehoorde constatering, bijvoorbeeld in de NME-nota 'Kiezen, leren en meedoen' (2008-2011), is dat het NME-veld nog te weinig aansluit bij de moderne maatschappij en technologische ontwikkelingen. In de NME-nota staat hierover:

“De jongeren van nu zijn niet meer de jongeren van toen. Niet alleen de veranderingen in het onderwijssysteem, maar ook maatschappelijke trends als individualisering en de toename van mobiele telefonie en internetgebruik maken dat jongeren op een andere manier bereikt moeten worden. Het onderzoek 'Young Mentality' van Motivaction geeft aan dat eigentijdse middelen en methoden en aansluiting bij de leefwereld van jongeren nodig zijn om hen te blijven bereiken. Eenzelfde beeld komt naar voren in een recente publicatie van Codename Future 'Wat moet de internetgeneratie met een schoolboek?' De rol van een technologische netwerk- en informatie-samenleving dringt ook in het onderwijs door, waarbij de grenzen van 'leren binnen de school' en 'leren buiten de school' anders komen te liggen. Het ontwikkelen van competenties en het overdragen en verwerven van kennis komen in andere verhoudingen te staan. Dat biedt kansen en uitdagingen die het NME-werk moet aanpakken.”

Werkt u samen met aanbieders van educatieve activiteiten?

Wat waardeert u in die samenwerking?

Over het algemeen wordt in het onderwijs samengewerkt met onderwijs-ondersteunende organisaties (geprivatiseerde school-adviesdiensten) en aanbieders van diensten in het kader van kunst en cultuur. Daarnaast zijn op veel plaatsen NME-centra actief in het aanbieden van onderwijs-ondersteunende activiteiten. De vorm waarin de ondersteuning op het gebied van NME wordt geboden, verschilt sterk van gemeente tot gemeente. Scholen waarderen het wanneer je als NME'er werk uit handen neemt door te komen met een kant en klaar product, bestaande uit inspiratie en organisatie van leerlingen- en lerarenactiviteiten, inclusief goed materiaal en gebaseerd op hun vragen en wensen. Naast inhoud en organisatie van NME hebben scholen behoefte aan implementatie van deze activiteiten in meerjarenprogramma's.

Wat is de plaats van duurzame ontwikkeling/NME in het curriculum en de dagelijks gang van zaken in de klas/op school/in het buurtcentrum/ et cetera? Zijn duurzame ontwikkeling/natuur en milieu/NME thema's opgenomen in het beleid of in jaarplannen? Gaat u wel eens met uw klas naar buiten? Het bestaan van de kerndoelen is geen garantie voor de borging van natuur en techniek in het curriculum. Bovendien ontbreekt de controle op de uitvoering ervan. Of scholen veel of weinig aan NME doen is van een aantal toevallige factoren afhankelijk:

- Is er een goed NME aanbod aanwezig, aangeboden door een onderwijs-ondersteunende organisatie?
- Is er een persoon aangewezen die verantwoordelijk is voor inhoud en implementatie?
- Hoe verhoudt zich NME met alle andere belangrijke doelen, welke prioriteit heeft de school hieraan gegeven?
- Hoe is NME vastgelegd in het curriculum? Ook dit verschilt van school tot school.

Of leerlingen met enige regelmaat naar buiten gaan, is dus sterk afhankelijk van bovenstaande min of meer toevallige omstandigheden.

Op welke manier kunnen NME-organisaties bijdragen aan de kwaliteit van de school?

Niet alle leerkrachten in het onderwijs kunnen specialisten zijn op het gebied van NME. De inspanningen die de ondersteunende organisaties doen, moeten dan ook dienstbaar zijn aan de doelen van de overheid (landelijk, provinciaal en gemeentelijk) én aan het onderwijs zelf, passend bij de doelen die de school zelf nastreeft en passend binnen de ontwikkeling die de school zelf doormaakt. Dit moet leiden tot een evenwichtige ontwikkeling van leerlingen in een kwalitatief hoogwaardig onderwijs. Om te komen tot een structurele inbedding van NME in het basisonderwijs is naast een goede inhoud vooral ook een goed ondersteuningssysteem nodig.

Met wie binnen uw organisaties of bij uw partners kan ik contact opnemen om ideeën verder uit te werken?

Veel scholen hebben een persoon aangesteld die aanspreekpunt is voor Milieu, Natuur of Duurzaamheid. Deze persoon is een belangrijke 'makelaar' tussen de aanbieder en de schoolorganisatie. Hij/zij kent de beleidsdoelstellingen van de school, de planning en de plaats van NME in het les-programma.

Elke school zou zo'n persoon moeten hebben die verantwoordelijkheid krijgt voor uitvoering én implementatie. Als zo'n persoon (nog) niet is aangesteld is de benadering van de directie voor nieuwe NME-initiatieven een belangrijke ingang. Het feit dat scholen het NME-aanbod afwijzen, is lang niet altijd gebaseerd op gebrek aan belangstelling, maar veel meer op het ontbreken van beleid op dit vlak.

7 vragen die een NME'er (of aanbieder van NME) kan verwachten van een school/eindgebruiker

Waarom is NME belangrijk?

Kinderen staan steeds verder af van natuur en milieu. Diverse recente onderzoeken tonen dit aan en zijn aanleiding geweest voor Kamervragen en aandacht in de landelijke pers. Kinderen weten weinig over natuur en milieu, en spelen te weinig buiten. NME-organisaties richten zich op het verbeteren van de relatie jeugd en natuur. Ondanks de aandacht voor jongeren en natuur staat de uitvoering van NME onder druk. Zo worden er – passend bij de trend om afrekenbare doelen te stellen – steeds vaker vragen gesteld over de effectiviteit van NME. Kwalitatieve gegevens hierover ontbraken tot op heden, zowel in binnen- als buitenland. Uit onderzoek blijkt nu dat kinderen die op de basisschool hebben deelgenomen aan NME-activiteiten, zoals buitenlessen en meerdaagse natuuractiviteiten, op latere leeftijd significant meer kennis en een positievere houding en gedrag vertonen tegenover natuur en milieu.

“Leerlingen die op de basisschool deel hebben genomen aan Natuur- en Milieueducatie, blijken tot 15 jaar later te beschikken over meer kennis en een positievere houding en gedrag ten aanzien van natuur en milieu”. Dat is een van de opvallende conclusies die te trekken zijn uit onderzoek naar de langetermijneffecten van NME, dat is uitgevoerd door Veldwerk Nederland in samenwerking met de universiteiten Utrecht en Wageningen (Stichting Veldwerk Nederland, 2006: Onderzoek: ‘Hoe duurzaam is NME’).

Hoe draagt NME bij aan kwalitatief goed onderwijs?

De Onderwijsinspectie ziet voor het onderwijs drie belangrijke functies: het draagt bij aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen, het zorgt voor overdracht van maatschappelijke en culturele verworvenheden en het rust kinderen toe voor participatie in de samenleving. De belangrijkste dingen die kinderen moeten leren om actief deel te nemen aan de samenleving, zijn vastgelegd in de kerndoelen.

De kerndoelen zijn streefdoelen die aangeven waarop basisscholen zich moeten richten bij de ontwikkeling van hun leerlingen. Scholen mogen zelf bepalen hoe de kerndoelen binnen bereik komen. Kerndoelen zorgen ervoor dat kinderen zich in hun schoolperiode blijven ontwikkelen en ze garanderen bovendien een breed en gevarieerd onderwijsaanbod. Daarnaast dienen de kerndoelen als referentiekader voor (publieke) verantwoording. Door dit kader is beter vast te stellen of doelen wel of niet bereikt worden. *(Meer informatie: www.onderwijsinspectie.nl)*

Inspanningen van de ondersteunende organisaties als NME-centra, IVN, Stichting Veldwerk Nederland en verwante organisaties moeten gebaseerd zijn op de wetenschap dat de focus van het onderwijs primair is gericht op de basis. Tegelijkertijd is er een groot besef aanwezig dat de kwaliteit van het gehele onderwijs bijdraagt aan de evenwichtige ontwikkeling van kinderen. Leerkrachten zien graag dat hun inspanningen optimaal bijdragen aan de totale vorming van al hun leerlingen. Bij een aantal ontwikkelingsgebieden kunnen ze een steuntje in de rug hierbij goed gebruiken.

Wat levert het herinrichten van onze buitenruimte op?

Een aantrekkelijke groene schoolomgeving zorgt voor betrokkenheid van jeugd en jongeren bij hun eigen omgeving. Projecten in de schoolomgeving geven kennis en ervaringen die ervoor kunnen zorgen dat leerlingen verantwoordelijkheid voelen voor hun omgeving en er daarom zorgvuldig mee omgaan. ‘Houden van’ en ‘behouden’ liggen in elkaars verlengde.

Waarover gaat NME?

Definities van NME zijn een aanduiding voor een breed palet van activiteiten die eraan bijdragen (jonge) mensen kennis te laten maken met natuur, milieu en hun eigen leefomgeving. NME wil bijdragen aan meer begrip en respect voor de natuur en mensen stimuleren om natuur en milieu mee te nemen in de afwegingen in hun dagelijks handelen. In de NME-nota wordt natuur- en milieueducatie als volgt beschreven: “NME is een educatiegericht op weten (kennis), op willen (houding) en kunnen (handelen) met betrekking tot natuur en milieu”. Verderop in dezelfde nota: “Met het nieuwe NME-beleid wil het kabinet de basis leggen voor modern burgerschap voor natuur en milieu. Om dit doel te bereiken is lokale NME wenselijk en nodig. Pas als mensen (burgers) overal en altijd over natuur geïnformeerd zijn, kunnen ze verantwoordelijkheid nemen voor hun leefomgeving, het milieu en de natuur”.⁵

Wat is NME meer dan natuuronderwijs?

NME gaat nadrukkelijk over de relatie tussen mens en omgeving en is een onmisbaar gereedschap op weg naar een duurzame samenleving. NME-activiteiten helpen mee aan de vorming van een nieuwe generatie die natuur en milieu kent, waardeert en met respect en verwondering benadert. Het vraagt wel om een langetermijnvisie en inzet om op deze manier te bouwen aan een duurzame samenleving.

De NME-aanbieders vormen een belangrijke schakel in het verbinden van de duurzaamheidsdoelen van overheden en de doelen van de scholen. Daarbij moeten deze zodanig op elkaar aansluiten dat de gemeenschappelijke inspanningen leiden tot structurele inbedding van NME in het lesprogramma van scholen.

Een van de grote ergernissen in Dordrecht is zwerfval. Dus zetten twaalf Dordtse basisscholen zich drie jaar lang in voor het schoonhouden van hun schoolomgeving. Daarnaast volgden de leerlingen het educatieprogramma 'Rotzooi'. Dit project is onderdeel van de gemeentelijke campagne 'Gewoon Doen' en wordt aangeboden door Weizigt NMC. De scholen die het project hebben afgesloten, krijgen als beloning materialen om het project zelfstandig voort te zetten.

Hoe kunnen we meer met kinderen naar buiten gaan zonder dat het van de lestijd afgaat?

Scholen zijn het meest gebaat bij een educatief programma dat is opgenomen in de totaalplanning. Aanbieders van NME moeten verstand hebben van het onderwijs en samen met het onderwijs de activiteiten organiseren waar de school om vraagt. Dat vereist maatwerk voor de inhoud maar zeker ook een goede planning. Hierdoor weten scholen vooraf welke inspanning van hen wordt verwacht gedurende het cursusjaar en bovendien: wat het hun oplevert voor hun leerlingen en voor de ontwikkeling van de kwaliteit van het totaal van hun onderwijs. Dan gaat de buitenactiviteit niet ten koste van de overige lestijd, maar maakt NME deel uit van het geheel. Een deel van het reguliere onderwijs vindt dan buiten plaats.

Hoe staat NME in de eindtermen/kerndoelen?

Elke school heeft de verantwoordelijkheid om de in de kerndoelen geformuleerde doelen te realiseren. Voor natuur en techniek in het basisonderwijs luiden deze:

40. De leerlingen leren in de eigen omgeving veel voorkomende planten en dieren onderscheiden en benoemen en leren hoe ze functioneren in hun leefomgeving.
41. De leerlingen leren over de bouw van planten, dieren en mensen en over de vorm en functie van hun onderdelen.
42. De leerlingen leren onderzoek doen aan materialen en natuurkundige verschijnselen, zoals licht, geluid, elektriciteit, kracht, magnetisme en temperatuur.
43. De leerlingen leren hoe je weer en klimaat kunt beschrijven met behulp van temperatuur, neerslag en wind.
44. De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik.
45. De leerlingen leren oplossingen voor technische problemen te ontwerpen, deze uit te voeren en te evalueren.
46. De leerlingen leren dat de positie van de aarde ten opzichte van de zon, seizoenen en dag en nacht veroorzaakt

7 vragen die een NME'er kan stellen aan een nieuwe partner(organisatie)

“Het gaat er niet om iets geheel nieuws te zien, maar om te bedenken wat niemand heeft bedacht over wat iedereen ziet.” Deze uitspraak van Schopenhauer (Arthur Schopenhauer Duits filosoof, 1788-1860) vat samen waar NME'ers dagelijks mee bezig zijn. Creatieve verbindingen zoeken, het stimuleren van de vraag. Meer bereiken met NME hoeft je niet alleen te doen. De gemeente heeft wel een belangrijke rol in het stimuleren en activeren van het duurzame bewustzijn van de burger. Maar daarbij kunnen partners worden gezocht, marktpartijen of andere overheden, die deze verantwoordelijkheid willen delen.

Meer bereiken met NME kan ook door in te gaan op de actieve vraag van nieuwe doelgroepen. De actieve vraag naar educatie en activiteiten rondom natuur en milieu komt steeds vaker van kinderopvangcentra, Brede Scholen, buurt- en wijkverenigingen et cetera. Ook bij de NME-arrangementen die al zijn gestart, zien we een veelheid aan nieuwe en vernieuwende partners. Denk aan tal van maatschappelijke organisaties op het gebied van landbouw, recreatie, buitenschoolse opvang, groene onderwijsinstellingen, ondernemersgroepen, waterbedrijven, stichtingen en bedrijven die zich inzetten voor duurzame energie en een jongerendenktank. Maar ook woningbouwverenigingen, zorgverzekeraars, het midden- en kleinbedrijf en wijk- en buurtcentra kunnen bij arrangementen worden betrokken.

Om te kijken of het haalbaar en zinvol is om bij elkaar te gaan zitten om een arrangement te gaan schrijven, is het goed om met elkaar in gesprek te gaan waarbij de volgende vragen een leidraad kunnen vormen:

1. Waar staat uw organisatie voor, wat is uw missie, waar werkt u naar toe?
2. Waar is uw organisatie goed in?
3. Wie is uw doelgroep en achterban en hoe bereikt u die?
4. Wie zijn uw belangrijkste partners?
5. Welke acties/activiteiten heeft u in de nabije toekomst gepland?
6. Wat is de bijdrage van educatie aan de realisatie van uw missie en beleidsdoelstellingen?
7. Wie hebben we binnen uw organisatie nodig om dit verder uit te werken?

Dit boekje krijgt de omvang van een encyclopedie wanneer we voor alle mogelijke partners een aanzet tot een antwoord op bovenstaande vragen opnemen. In plaats daarvan kiezen we ervoor vier voorbeelden te noemen en daar een context van partners bij te schetsen.

Kinderopvang 0- tot 4-jarigen

In Nederland maken veel ouders gebruik van kinderopvang omdat ze zelf werken (kinderdagverblijven en/of gastouders) of om hun kind de kans te geven met andere kinderen te spelen (peuterspeelzalen). Steeds vaker onderkennen deze organisaties het belang van natuurbeleving en groen voor een gezonde ontwikkeling van kinderen. Zo is er een hoofdstuk 'Natuur en Fysieke omgeving' opgenomen in het pedagogisch kader voor de kinderopvang (zie www.pedagogenplatform.nl). Veldwerk Nederland heeft zich de afgelopen jaren gespecialiseerd in de relatie tussen natuur en jonge kinderen. Zij stellen dat de houding van pedagogisch medewerkers en een natuurlijke omgeving belangrijke randvoorwaarden zijn voor natuurbeleving in de kinderopvang. Zij begeleiden, coachen en trainen kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en de buitenschoolse opvang en werken daarbij steeds vaker samen met lokale NME-centra.

De training 'Groen is gras' voor pedagogisch medewerkers die ontwikkeld is door Veldwerk Nederland, wordt ook gegeven door medewerkers van het Amsterdams NME Centrum.

Ook zien we, bijvoorbeeld in Almelo, kinderopvangcentra waar kinderen kunnen werken in moestuintjes of zelf dieren kunnen verzorgen.

Brede School

De afgelopen jaren zijn er veel 'Brede Scholen' gerealiseerd. Een Brede School is een samenwerkingsverband tussen partijen die zich bezighouden met opgroeiende kinderen. Doel van het samenwerkingsverband is de ontwikkelingskansen van kinderen te vergroten. Een ander doel kan zijn een doorlopende en op elkaar aansluitende opvang te bieden. Onderwijs is participant binnen een Brede School. Kinderopvang, welzijn, peuterspeelzaal, sport cultuur, bibliotheek en andere instellingen kunnen ook een onderdeel van een Brede School zijn (*bron: www.bredeschool.nl*). De behoefte aan buitenschoolse en voorschoolse opvang, en de wens om daaraan een educatief verantwoorde invulling te geven, biedt mogelijkheden op het gebied van NME, naast bijvoorbeeld sport en cultuur. Het kabinet Balkenende IV had als streven dat minimaal 20% van de Brede Scholen NME-activiteiten binnen hun programma zouden agenderen.

Op de Brede School 'Zuiderbreedte' in Hoogeveen wordt een week gewerkt binnen het thema 'natuur'. Alle partijen, van bibliotheek tot basisscholen, binnen 'Zuiderbreedte' werken een week lang aan hetzelfde thema: natuur.

Groen in de wijk

Nog niet zo lang geleden werd, vaak op de tekentafel, nog bepaald waar een aantal bomen geplant konden worden. Groen werd vaak als sluitstuk van een proces gezien. Tegenwoordig werkt praktisch elke gemeente met een Bomenplan of een Groenstructuurvisie. Oude eikenlanen, verbindingswegen uit vroegere tijden die het ommeland met de stad verbonden, hebben daar vaak een prominente rol in. Maar ook is er bij nieuwbouwprojecten, vaak op creatieve manier, aandacht voor het groen in een wijk.

De gemeente Woudrichem schenkt ter bevordering van de wijkontwikkeling aan de bewonersorganisaties van nieuwbouwwijken geld om gezamenlijk fruitbomen te planten en te onderhouden in de wijk.

Groen als sociaal bindend middel

'Het gaat om het zoeken van creatieve verbindingen', zoals we al vaak stelden. Dat die zich ook in de welzijnssector bevinden, bewijzen de volgende voorbeelden:

In het project 'Vrouwen samen in prachtwijken' organiseert de gemeente Den Haag een serie bijeenkomsten over duurzaamheidsthema's voor vrouwen uit alle lagen van de samenleving. De vrouwen kiezen uit praktische onderwerpen als waterbesparing, energiebesparing, duurzame voeding, natuur parels in de eigen wijk en afval.

Een prachtig fenomeen is ook de generatietuin. Op 6 april 2010 is de eerste generatietuin van Nederland in Den Haag geopend. Kinderen van de naschoolse opvang en ouderen uit verzorgingstehuizen onderhouden samen deze tuin. Deze samenwerking tussen kinderen en ouderen heeft als positief neveneffect dat het isolement waarin steeds meer ouderen in verzorgingstehuizen terechtkomen, wordt doorbroken. Ook komen stads-kinderen op een leuke manier met groen en de natuur in aanraking.

7 antwoorden voor een nieuwe partner(organisatie)

Wanneer je bovengenoemde vragen stelt aan een mogelijk nieuwe partner, mag je die bal ook terug verwachten. Het is goed je daarop voor te bereiden.

1. Waar staat uw organisatie voor, wat is uw missie, waar werkt u naar toe?
2. Waar is uw organisatie goed in?
3. Wie is uw doelgroep en achterban en hoe bereikt u die?
4. Wie zijn uw belangrijkste partners?
5. Welke acties/activiteiten heeft u in de nabije toekomst gepland?
6. Wat is de bijdrage van educatie aan de realisatie van uw missie en beleidsdoelstellingen?
7. Wie hebben we binnen uw organisatie nodig om dit verder uit te werken?

Bij het beantwoorden van deze vragen kun je gebruikmaken van de informatie die bij de vragen van bestuurders en scholen is gegeven.

Epiloog

In het boekje hebben we willen laten zien hoe arrangeren kan bijdragen aan het versterken van de maatschappelijke betekenis van NME, aan de kwaliteit van de samenleving en aan de kwaliteit van het onderwijs. We hebben willen laten zien hoe je die verbindende rol op kunt pakken, hoe je NME strategisch neer kunt zetten en hoe je slimme coalities kunt vormen rond de uitvoering van NME.

In gesprekken met NME'ers blijkt vaak dat ze arrangeren zien als iets erbij en als iets moeilijks. Maar betekenis geven aan NME is de kern van ons werk.

Het is aan jou welke conclusies je daar aan verbindt en welke consequenties dat heeft voor jezelf en de organisatie waar voor je werkt.

Wil je van arrangeren een nieuwe manier van werken maken, dan is dat een kwestie van 'dromen, durven en doen', zou Ben Tiggelaar (*'Dromen, durven doen', meer informatie: www.tiggelaar.nl*) zeggen.

We willen je dan ook uitnodigen hieronder te op te schrijven wat je droom is, wat je nodig hebt om het te durven en wat jij gaat doen.

Bijlagen

Literatuurlijst

- 'The Speed of Trust' (Stephen R. Covey)
- 'De zeven eigenschappen van effectief leiderschap' (Stephen R. Covey)
- 'Wie heeft mijn kaas gepikt?' (Spencer Johnson)
- 'Ontdek je sterke punten' (Marcus Buckingham & Donald O. Clifton)
- 'Hoe ontwikkel ik mijn competenties' (Pieter Samberg)
- 'De eerste indruk' (Roos Vonk & Pieterneel Dijksta)
- 'Netwerken werkt' (Rob van Eeden)
- 'Anders kijken, nieuwe kansen' (Jeff Gaspersz)
- 'Einstein en de kunst van het zeilen' (A. de Graaf & K. Kunst)
- 'Dromen, durven, doen' (Ben Tiggelaar)
- 'Einstein en de kunst van managen zonder macht' (A. de Graaf & K. Kunst)
- 'Verbinden met vertrouwen' (H. Nuiver et al.)
- Stichting Veldwerk Nederland, 2006: Onderzoek 'Hoe duurzaam is NME?'
- NME-nota: 'Kiezen, leren en meedoen' (2008-2011)

De gewenste competenties voor een NME-professional die de maatschappelijke meerwaarde van NME wil versterken, zijn:

1. Klantgericht zijn
2. Kostenbewust handelen
3. Luistervaardig
4. Resultaat- en doelgericht
5. Procesgericht
6. Durft zichtbaar te zijn
7. Vaardig in netwerken en lobbyen
8. Enthousiast en gepassioneerd
9. Omgevingsbewustzijn
10. Kwaliteitsbewustzijn

1. Klantgericht zijn

Speelt vlot, efficiënt en op persoonlijke wijze in op uitgesproken en niet-uitgesproken behoeften van klanten. Kent de beleidsvraag (bestuurders) en ondersteuningsvraag (eindgebruikers), zorgt voor een regelmatige update daarvan en balanceert tussen deze vragen. Kent de relevante (onderwijskundige of maatschappelijke) ontwikkelingen waarmee zijn klanten te maken krijgen

Gedragcriteria: Klantgerichtheid

- Bedenkt vanuit de belangen en situatie van de klanten mogelijkheden om hen van dienst te kunnen zijn.
- Vraagt door op mogelijke wensen en behoeften van klanten, ook wanneer de klant zich daarover niet expliciet uitlaat.
- Reageert snel en adequaat op vragen en verzoeken van klanten.
- Reageert direct op klachten, zonder defensief gedrag en lost klachten op.
- Checkt bij de klant of aan alle verwachtingen, wensen of behoeften is voldaan, opent mogelijkheden tot correctie of bijstelling.
- Maakt duidelijke afspraken met zijn afnemers over te leveren prestaties en diensten. Laat hierover geen onduidelijkheid bestaan. Houd zich vervolgens aan alle afspraken.
- Geeft een helder beeld van wederzijdse verwachtingen.
- Investeert in een langetermijnrelatie met klanten.

2. Kostenbewust handelen

Weet wat zijn/haar producten en diensten kosten (en waard zijn), werkt efficiënt en is transparant over de besteding van gemeenschapsgeld;

Gedragscriteria

- Is bewust van het budget of de (project)begroting.
- Houdt in de gaten dat er geen kostenoverschrijding ontstaat en dat de toegezegde producten en diensten geleverd worden.
- Kijkt op een zakelijke manier naar de inzet van mensen en middelen.
- Weegt kosten en opbrengsten goed tegen elkaar af.
- Gaat zuinig om met materialen en hulpmiddelen.
- Denkt na over financiële consequenties van maatregelen, plannen en acties.
- Zoekt continu naar nieuwe, slimme werkwijzen om kosten te beperken.
- Legt financiële verantwoording af via project- en jaarverslagen.

3. Luistervaardig

Kan goed luisteren naar opdrachtgevers en eindgebruikers en weet dit te vertalen naar aansprekende NME-methodieken, waarbij de eigen bril/het eigen denkkader door goed luisteren, samenvatten en doorvragen ondergeschikt is;

Gedragscriteria

- Geeft door gedrag en houding blijk van interesse voor wat de gesprekspartners inbrengen.
- Geeft anderen de ruimte om een mening of idee in te brengen.
- Laat de ander uitspreken en pauzeert als een ander wil interrumperen.
- Geeft een goede samenvatting van wat is gezegd.
- Toetst of hij begrijpt wat de ander zegt.
- Komt terug op wat eerder in het gesprek door anderen is gezegd.
- Reageert op lichaamstaal en verbale signalen met relevante vragen.
- Vraagt door op gegeven informatie.
- Vraagt opheldering, reden of oorzaak als wat de ander zegt niet duidelijk is.

4. Resultaat- en doelgericht

Weet te sturen op de gewenste doelen en de daaraan gekoppelde concrete resultaten, zowel voor de bestuurder/opdrachtgever, die NME zien als instrument om beleidsdoelstellingen te halen, als de eindgebruikers/

scholen die NME inzetten om goed onderwijs te realiseren. Tolkt tussen opdrachtgever en eindgebruikers over de door hen gewenste doelen en resultaten.

Gedragscriteria

- Werkt planmatig aan het realiseren van doelstellingen.
- Werkt doelgericht en bewandelt weinig of geen zijpaden.
- Behaalt zichtbaar resultaat.
- Haalt of overschrijdt zijn doelstellingen (streefcijfers en andere).
- Gaat door totdat hij zijn doel heeft bereikt en/of resultaat heeft geboekt.
- Zoekt naar methoden om efficiënter en effectiever te werken.
- Grijpt in wanneer resultaten tegenvallen.
- Zet zich na een tegenslag extra in zodat het resultaat toch nog behaald wordt.
- Werkt efficiënt en bereikt daardoor ook sneller dan anderen bepaalde resultaten.
- Praat in termen van resultaten bij vrijwel alle activiteiten. Geeft aan: wat, wanneer, hoe goed en hoeveel?
- Kan altijd laten zien tot welk resultaat zijn inspanningen hebben geleid.
- Vraagt of benoemt na afloop van een overleg wat de afspraken zijn (wie doet wat en wanneer).

5. Procesgericht

Is gericht op het proces van duurzame ontwikkeling en niet op de ontwikkeling van het zoveelste NME-product. Denkt en handelt op een manier die bijdraagt aan de kwaliteit van het samenwerkings- en besluitvormingsproces. Zet NME-activiteiten en -producten in als middel en niet als doel op zich.

Gedragscriteria

- Helpt anderen hun doel te bereiken.
- Komt met voorstellen hoe een gezamenlijk resultaat behaald kan worden.
- Doet concessies aan het eigen belang als het gaat om het behalen van een gezamenlijk resultaat.
- Steunt de voorstellen van anderen en bouwt daarop voort om zodoende het gezamenlijke doel te kunnen bereiken.
- Pakt ideeën van anderen positief op.

- Uit zich positief over prestaties van anderen.
- Zet zich in voor het bereiken van win-winsituaties.

6. Durft zichtbaar te zijn

Stapt de buitenwereld in en staat open voor nieuwe contacten. Kan zichzelf 'neerzetten' als aantrekkelijke samenwerkingspartner om (lokale) duurzaamheidsdoelstellingen te bewerkstelligen en is trots op eigen inbreng;

Gedragcriteria

- Beweegt zich gemakkelijk in sociale groepen, legt gemakkelijk contact met anderen.
- Profileert zichzelf helder en positief.
- Komt uit eigen beweging krachtig uit voor zijn standpunten en mening.
- Reageert met respect op kritiek van anderen, maar blijft bij het eigen standpunt.
- Pakt lastige (sociale) situaties aan, loopt er niet omheen.
- Zegt niet automatisch 'nee' op verzoeken van anderen, maar durft te kiezen voor het (nog) onbekende.
- Zegt niet automatisch 'ja' op verzoeken van anderen, alleen als hij daadwerkelijk wil en kan voldoen aan het verzoek van de ander.

7. Vaardig in netwerken en lobbyen

Stapt de buitenwereld in, is extern zichtbaar, herkenbaar, benaderbaar en aanspreekbaar, niet alleen voor 'voor de hand liggende' partners, maar ook voor onverwachte coalitiegenoten/gesprekspartners. Bouwt relaties en netwerken op die van pas kunnen komen om doelstellingen te realiseren en zet deze contacten in om zaken voor elkaar te krijgen. Kent bestuurlijke verhoudingen en kan daarbinnen strategisch opereren, om zo de reikwijdte van NME als beleidsinstrument te vergroten.

Gedragcriteria

- Bouwt en onderhoudt contact met mensen binnen en buiten de eigen organisatie die later van pas kunnen komen.
- Onderhoudt interne en externe relaties met relevante beslissingnemers.
- Bouwt een persoonlijke band op met de ander, bijvoorbeeld een klant.
- Pakt kansen om anderen te ontmoeten en toont direct en actief interesse in de ander door initiatief te nemen tot het uitwisselen van informatie.

- Brengt mensen uit het eigen netwerk met elkaar in contact.
- Speelt contacten en informatie door aan relaties zodat zij er hun voordeel mee kunnen doen.

8. Enthousiast en gepassioneerd

Kan 'de vonk' voor een duurzame samenleving overbrengen aan anderen. Stimuleert anderen tot actie en betrokkenheid om een duurzame samenleving te bereiken. Laat zien intrinsiek gemotiveerd en geïnspireerd te zijn om duurzaamheid in al zijn facetten na te streven in activiteiten, producten, beleid en beslissingen.

Gedragcriteria

- Spreekt met passie over natuur, milieu en duurzaamheid.
- Weet mensen door eigen commitment te inspireren.
- Maakt zoveel mogelijk gebruik van duurzame middelen bij de totstandkoming van producten en diensten.
- Straalt enthousiasme uit.
- Geeft anderen erkenning voor wat ze doen en bereiken.
- Ondersteunt woorden met mimiek, intonatie, gebarentaal, lichaamshouding, oogcontact.
- Betrekt het gehoor bij het betoog.
- Luistert naar argumenten van anderen en benadrukt overeenkomsten; haakt daar snel op in.
- Past argumenten aan aan wat anderen aanspreekt.
- Weet bij anderen de juiste snaar te raken.
- Weet eigen passie/overtuigingskracht op tijd te stoppen.
- Vertoont daarom niet te veel en te langdurig overtuigingskrachtgedrag.

9. Omgevingsbewustzijn

Laat blijken goed geïnformeerd te zijn over vakinhoudelijke, organisatorische, maatschappelijke of politieke ontwikkelingen of andere relevante omgevingsfactoren. Benut deze kennis effectief voor de eigen functie of het bedrijf/de organisatie.

Gedragcriteria

- Gebruikt internet en andere media om brede algemene ontwikkeling op peil te houden.
- Blijft op de hoogte van ontwikkelingen in vakgebied door contacten met collega's en vakliteratuur.

- Kan over veel onderwerpen meepraten.
- Is in staat om tijdens gesprekken tot een gefundeerd oordeel te komen.
- Past zijn kennis toe op vakgebied.
- Is actief betrokken bij strategieontwikkeling van eigen organisatie.

10. Kwaliteitsbewustzijn

Kan bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van producten, diensten en projecten. Bekijkt kwaliteit van buiten naar binnen. Heeft niet alleen gevoel en oog voor kwaliteitscriteria vanuit eigen organisatie/werkveld, maar vooral ook vanuit de opdrachtgever en eindgebruikers.

Gedragscriteria

- Is op de hoogte van kwaliteitssystemen binnen eigen organisatie/werkveld.
- Informeert naar formele kwaliteitscriteria bij opdrachtgever en eindgebruiker.
- Probeert in gesprekken informele kwaliteitscriteria expliciet te maken.
- Signaleert en bespreekt knelpunten in eigen werk.
- Plant evaluatie- en meetmomenten.
- Verbindt acties aan de evaluatieresultaten om kwaliteit te verhogen.

Bron: www.reynaarde.nl en www.carrieretijger.nl

Inleiding

Geschiedenis

Het Twentse landschap wordt doorkruist door tal van grote en kleine beken (zie bijlage 1). Beken waaraan ooit de steden Enschede, Almelo en Hengelo zijn ontstaan. Uit de beken haalde men drinkwater, maar ze werden ook gebruikt als riool. De levendige industrie in de regio zorgde ook voor een ernstige vervuiling van het water. Kortom, water in de stad werd langzaamaan iets waar je last van had. Water moest zo snel mogelijk worden afgevoerd; veel beken zijn dan ook omgeleid en gedempt. Tegenwoordig realiseren we ons dat water onlosmakelijk deel uit maakt van de stedelijke leefomgeving. Het is dus in ieders belang om te zorgen voor goede afvoer en berging en een gezonde ecologie, zodat water weer bijdraagt aan de aantrekkelijkheid van woonwijken.

Overlappend beleid

Het waterschap Regge & Dinkel en de gemeenten Enschede, Almelo en Hengelo zijn allemaal bezig om er voor te zorgen dat stadswater weer een positief imago krijgt. Ieder pakt in dit proces zijn eigen activiteiten op, maar er is in alle beleidsplannen ook een duidelijke overlap:

- 1) beekherstel;
- 2) ontkoppelen van afvoer vuil (riool) en schoon (regen)water;
- 3) aanpak grondwateroverlast.

Daarnaast kiezen alle vier partijen voor een gebiedsgerichte aanpak. Bovendien is de verschillende beleidsstukken een nadrukkelijke koppeling gelegd met het creëren van maatschappelijke bewustwording.

Witte vlekken

De gemeenten Oldenzaal en Borne vallen ook binnen het gebied dat door de drie grotere gemeenten wordt omsloten. Het te ontwikkelen arrangement is ook bedoeld voor deze beide plaatsen die zelf geen NME-dienst hebben.

Structureel terugkerende activiteiten waardoor:

- mensen zich bewust zijn van de aanwezigheid waterwegen en weten welke belangrijke functie deze hebben (afvoer, berging et cetera);

Voorbeeld van beoogde gedragsverandering: mensen leveren eigen bijdrage, bijvoorbeeld in de vorm van open bestrating om huis, vegetatiedaken et cetera.

- mensen weten wat ze zelf kunnen doen aan schoon houden (gebieds-) water en regelen afvoer hemelwater;

Voorbeeld van beoogde gedragsverandering: mensen gooien geen schadelijke/ongewenste materialen in riool/open water.

- mensen weten wat er zoal leeft in en om het water;

Voorbeeld van beoogde gedragsverandering: mensen gaan met respect om met waterflora en -fauna.

- mensen realiseren zich wat er allemaal komt kijken bij zuiveren van water;

Voorbeeld van beoogde gedragsverandering: mensen verbruiken minder onnodig water in en om huis.

Resultaat na afronding pre-arrangementsfase:

- Toekomstige partners zijn bekend en intentie voor samenwerking is vastgelegd
- Plan van aanpak met daarin omschreven:
  - activiteiten;
  - doelgroep(en);
  - samenwerkingspartners; wie, rol en verantwoordelijkheden;
  - globale planning verder uitwerking in arrangementfase;
  - benodigde kosten (korte en lange termijn) en dekking.

- Inventarisatie bestaand lesmateriaal: inhoud en mogelijkheden toepassing.

Zowel bij de betrokken partijen als in het land is al allerlei materiaal beschikbaar. Als dit van voldoende kwaliteit is (vergelijk landelijke kwaliteitsmeter NME) én als het (structureel) bijdraagt aan de gestelde doelen (zie pag. 1) dan kan het wellicht in het uiteindelijke arrangement worden ingezet.

- Inventarisatie mogelijkheden & wensen toekomstige partners

Er liggen natuurlijk al de nodige contacten. Zoals bijvoorbeeld met onderwijsinstellingen als Universiteit Twente (afd. Kinderuniversiteit), SLO, Saxion en Pabo. Al vroeg in de pre-arrangementfase zullen we met deze partijen de samenwerkingsmogelijkheden aftasten.

Daarnaast zullen we ook uitzoeken welke andere lokale partijen bij de uitvoering van de activiteiten betrokken kunnen worden. Bijvoorbeeld woningbouwverenigingen, ondernemers, Millenniumplatform, visvereniging et cetera.

- Inventarisatie behoefte doelgroep

Voorlopig gaan we uit van de maatschappij in z'n geheel: bo (eventueel buitenschools), vo en het algemene publiek (burgers en bedrijven). Al deze partijen hebben immers impact op de aanwezige waterstructuren en kunnen daaraan dus een positieve bijdrage leveren.

Het onderwerp (water) en de bijbehorende doelstelling (maatschappelijke betrokkenheid) komen voort uit gemeentelijke beleid (bestuurlijke verankering) en zijn niet aangedragen vanuit de doelgroep. Ervaring leert wel dat water een onderwerp is dat de mensen aanspreekt. De behoefte-inventarisatie zal zich dan ook meer richten op de uitvoering: welke werkvormen, informatie, ondersteuning, locaties voor activiteiten wil men zien? Tijdens eerdere activiteiten, zowel educatief als recreatief is hier trouwens al de nodige ervaring mee opgedaan. Daarnaast gebruiken we de pre-arrangementfase om samen met onder meer het onderwijs een klankbordstructuur voor de evaluatie van het uiteindelijke arrangement.

- Overleg met gemeenten uit de witte vlekken

Welke wensen heeft men en welke bijdrage (uitvoerend/financieel) kan men leveren?

- Overleg met bestuur in het kader van de verankering

De basis is gelegd in de verschillende waterbeleidsplannen. Deze zijn immers al door de besturen goedgekeurd. En maatschappelijke bewustwording is daarin als speerpunt benoemd.

- Schrijven plan van aanpak

Dit plan van aanpak vormt de basis voor de verdere (inhoudelijke en praktische) uitwerking van het arrangement. Hierin staan ook de definitieve keuzes voor doelgroep, type activiteit et cetera.

Planning pre-arrangementsfase

	juni	juli	aug	sept	okt	nov
Inventarisatie behoeften doelgroep	X					
Contacten/inventarisatie potentiële partners en witte vlekken	X	X	X			
Inventarisatie bestaand lesmateriaal en uitwerken nieuwe werkvormen			X	X	X	
Bestuurlijke verankering		X			X	
Onderling overleg/afstemming	X	X	X	X	X	X
Schrijven plan van aanpak (inclusief opzet activiteitprogramma)						X

N.B. bij de uiteindelijke planning van het arrangement zelf zullen we waar nodig en mogelijk aanhaken bij planning van werkzaamheden (rioolaanleg, beekherstel et cetera).

Thema: duurzaamheid (klimaat, energie, groen en water)

Aanleiding en kader

Binnen de gemeente Rotterdam wordt de visie uitgedragen dat de herinrichting van Stadshavens (1600 hectare) zo duurzaam mogelijk plaatsvindt. Onder duurzaam wordt verstaan: klimaatbestendig, kringloopstad, energiezuinig en een leefbare en gezonde werk- en leefomgeving. Een duurzame stad heeft twee pijlers: een duurzame gebouwde omgeving en een duurzame inrichting van de openbare ruimte. Voor wat betreft de gebouwen (woningen, scholen en kantoren) is inmiddels veel kennis en ervaring opgedaan met duurzaamheid, zowel bouwtechnisch als gedragsmatig. Educatie op het gebied van duurzaam bouwen heeft ertoe geleid dat architecten en eindgebruikers bewust omgaan met energie, water en binnenmilieu.

In tegenstelling tot de gebouwde omgeving ontbreekt het vooralsnog aan een concrete en aanwijsbare praktijksituatie van een volledig duurzame inrichting van het openbare gebied tussen de bebouwing in de stad: de straten, pleinen en wegen. Daarom hebben Gemeentewerken Rotterdam in samenwerking met partners uit de Clean Tech Delta van Stadshavens het plan opgevat om een Straat van de Toekomst te starten met twee doelen:

1. De ontwikkeling van een 'Freezone' (Expo) voor duurzame (her)inrichting van een straat in het Merwe Vierhavengebied en Heijlplaat.
2. De uitwerking van vier innovatieve concepten met een zeer hoog ambitieniveau voor duurzame inrichting van de openbare ruimte (met integratie aanpalende gebouwen) in Stadshavens

Het demonstratieproject geeft antwoord op de innovatievraag: hoe ziet een duurzame openbare ruimte eruit, nu en in de toekomst?

Om een duurzame buitenruimte te kunnen realiseren is het nodig dat alle betrokken partijen (inrichter, beheerder, marktpartijen en eindgebruikers) hieraan bijdragen. Het is een collectieve uitdaging aangezien de straat van iedereen is. Daarom is draagvlak nodig van alle betrokkenen.

Betrokken partijen

Marktpartijen:	koplopers op duurzaamheid
Ontwikkelaar en beheerder:	gemeente Rotterdam/andere gemeentes
Eindgebruikers:	burgers: kinderen, jongeren en volwassenen

Educatieve doelstelling

Een educatieve inspanning is noodzakelijk voor het slagen van het project en heeft de volgende doelen:

1. Creëren van draagvlak bij eindgebruikers, marktpartijen en overheid voor de meerwaarde van een duurzame buitenruimte. Boodschap: de buitenruimte is van ons allemaal. Uiteindelijk is iedereen nodig en verantwoordelijk voor een prettige en gezonde leefomgeving.

Met de eindgebruikers zal een educatieve dialoog (kennisoverdracht, beleving van duurzame openbare ruimte en toepassing in eigen leefomgeving) worden aangegaan. Duurzame maatregelen zijn interessant, hip en innovatief. Dit traject geeft antwoord op vragen als: welke rol speel ik in de verduurzaming van de buitenruimte? Hoe kan ik bijdragen aan een verbetering van de omgeving? Gaat duurzaamheid samen met comfort (is een duurzame straat ook een prettige straat met mogelijkheden voor gezonde recreatie en prikkeling tot sociale cohesie)?

2. Bewustwording van het belang van de ontwikkeling en het beheer van een duurzame buitenruimte. Boodschap: een duurzaam ontworpen buitenruimte levert een substantiële bijdrage aan de verbetering van ons leefmilieu; respect krijgen voor de leefomgeving/collectief gebruik en de noodzaak om daarmee zorgvuldig om te gaan.

Betrokken partijen krijgen 'aanschouwelijk' onderwijs over de bijdrage van duurzame technieken aan de oplossing van milieuproblemen als klimaatverandering, luchtvervuiling, en grondstoffen uitputting. Welke CO₂-besparingen worden gerealiseerd? Hoe veilig is de straat in termen van waterspiegelstijging? Hoeveel gezonder is de Straat van de Toekomst ten opzicht van bestaande straten?

3. Gedragsverandering en prikkeling tot het toepassen van duurzame technieken in de private omgeving. Boodschap: duurzame oplossingen in de openbare ruimte zijn bruikbaar in huis.

Eindgebruikers worden gestimuleerd om gebruik te maken van duurzame maatregelen en zelf toe te passen, onder meer hergebruik van afvalmaterialen, inkopen van eco-effectieve materialen voor tuin en buurt. De Straat van de Toekomst zal ook inrichtingselementen bevatten die een hogere afval inzameling bevorderen (interactieve afvalbakken)

Het handelingsperspectief voor de Straat van de Toekomst is dat eindgebruikers, marktpartijen en overheid gezamenlijk de uitdaging aangaan tot het ontwikkelen, toepassen en gebruiken van een haalbare mix van technieken. Het dient tot voorbeeld voor andere gemeenten, die innovatie, duurzaamheid en economische robuustheid willen uitstralen. Naast de educatieve dialoog (uitleggen en laten beleven van een duurzame openbare ruimte) wordt dit handelingsperspectief bereikt door de concurrentiegerichtte dialoog met marktpartijen (prijsvraag) en de nauwe samenwerking met kennisinstellingen (HRO, TU Delft, DRIFT). Dit educatieplan is een onderdeel van het projectplan Straat van de Toekomst. Het programmabureau NME geeft aan een nieuw perspectief op natuur- en milieueducatie te willen bieden. Met behulp van het programmabureau NME willen we graag de professionals en studenten in Rotterdam laten kennismaken met gebiedsontwikkeling en duurzaamheid, hen tot denken zetten en hen ernaar laten handelen.

Doelgroepen

1. Professionals bestaan uit:
  - koplopers in duurzaamheid gevestigd in Rotterdam;
  - ontwerpers en beheerders van openbare ruimte.
 Motivatie keuze: professionals stimuleren innovatieve producten te ontwikkelen en tevens kunnen tonen aan het publiek.
2. Studenten: hbo en universiteit met studierichting techniek (onder meer civiele techniek, productontwikkeling) in Rotterdam en Delft

Motivatie keuze: zij zijn de toekomst en moeten duurzaamheid gaan toepassen of als standaardonderdeel in hun product of ontwerp gaan toepassen. Dat begint bij de opleidingen waar het thema onder de aandacht gebracht kan worden vanuit verschillende disciplines.

Spin-off

3. Omwonenden (Heijplaat) en bedrijven (binnen Merwe-Vierhavengebied)
 Motivatie keuze: dit educatieplan sluit goed aan bij het project
 Klimaatneutraal Heijplaat: van theorie naar praktijk, met de bewoner
 centraal, dat onder het kennistraject binnen het Innovatieprogramma
 Klimaatneutrale Steden valt. Op Heijplaat wordt een klimaatneutrale
 voorbeeldwijk gerealiseerd. De rol van de bewoners en gebruikers
 van het gebied staan centraal. Zij worden verleid om versneld aan een
 klimaatneutrale toekomst te werken.
4. Scholieren voortgezet onderwijs
 Motivatie keuze: i.v.m. beroepskeuze
5. Kinderen op basisschool
 Motivatie keuze: het materiaal voor studenten en scholieren voortgezet
 onderwijs kan snel aangepast worden voor kinderen op basisschool.

Behoeften/wensen eindgebruikers (zie bijlage 1)

Resultaten jongeren/scholieren (18 t/m 24 jaar) naar aanleiding van
 vooronderzoek (A)

- meer groen;
- straatmeubilair voor straatsporters.

Bron: Your City, Jongeren maken zuid

Resultaten van de inventarisatie naar het bestaande NME-aanbod in de
 regio (B).

Er blijkt nog niet veel aandacht gegeven te worden aan het thema
 Duurzaamheid. Alleen NMC van Kralingen geeft er gehoor aan met een
 groen dak, beplant met sedum, en zonnecollectoren voor de verwarming
 van water.

Bron: Feiten & cijfers, Sport & Recreatie, Gemeente Rotterdam

Programma (zie bijlage 2)

De buitententoonstelling wordt thematisch ingericht (zie bijlage 2,
 duurzaamheidsscore):

1. klimaatverandering (o.a. energiebesparing);
2. milieu-kwaliteit (o.a. waterberging en hergebruik materiaal);
3. ruimtelijke ontwikkeling (o.a. biodiversiteit);
4. sociale inpassing (o.a. ontwikkeling stimulerend voor jong & oud en
 sociale veiligheid).

Bestuurlijke verankering

De gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf Rotterdam zijn beide opdrachtgever. Projectbureau Stadshavens Rotterdam is het samenwerkingsverband tussen genoemde partijen.

Basisfinanciering voor Straat van de Toekomst door:

1. Projectbureau Stadshavens;
2. Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam;
3. Ministerie van VROM en Economische Zaken;
4. Agentschap NL.

Betrokken partijen bij de uitvoering

Bestuurders:

- gemeente Rotterdam.

Aanbieders van NME activiteiten:

- NME-centra en kinderboerderijen;
- stichtingen op gebied van duurzaamheid en innovatie;
- gemeentelijke diensten.

Vernieuwers:

- marktpartijen

Plan van Aanpak definitiefase: verkenning stakeholders (zie bijlage 3)

1. definitiefase: augustus tot december 2010

Doel verkenning stakeholders: inzicht in de participatiebehoefte van doelgroepen aan de Straat van de Toekomst. Onder meer onderzoeken of er draagvlak voor is en of partijen willen bijdragen om educatiedoelen per doelgroep waar te maken. Het Innovatiecentrum Duurzaam Bouwen (www.icdubo.nl) heeft al toegezegd hieraan mee te willen werken.

Productdefinitiefase: uitvoeringsrijp projectplan (inclusief begroting per activiteit)

2. Uitvoeringsfase: vanaf december 2010 tot december 2011

Op basis van de resultaten uit de definitiefase wordt een go/no-go besluit genomen voor de uitvoering en besloten welke activiteiten aan te bieden.

- Inrichting showroom/tentoonstelling op diverse locaties: Merwe-Vierhavengebied en RDM-campus (Heijplaat). Voor basisschoolkinderen (spin-off): kinderboerderijen in Rotterdam met prototypes van de Wassende Weg, Dakpark, Waterplein en Straat van de Toekomst
- Uitvoering educatiepakket (voor scholen of NMC) met onder meer duurzaamheidsles, excursie en ontwerp je eigen buitenruimte of tekst op cradle-to-cradle-papier.

Publiekscommunicatie en kennisdelen

In de Galvanistraat zal door middel van een buitententoonstelling (Freezone) op moderne wijze getoond worden welke innovaties aanwezig zijn, welke in de toekomst op locatie in Stadshavens kunnen worden ontwikkeld en wat C2C betekent in Rotterdam (dus zowel in beeld als 'live' op straat).

Met een goede routing en begeleiding moeten de vier percelen van 20 m² een leuke en tegelijkertijd leerzame plek worden om te gaan kijken. In de ontvangstruimte van Europoint, waar Gemeentewerken Rotterdam is gevestigd, zal een expositieruimte worden ingericht die de kennisoverdracht, bewustwording, interactie met het publiek en de toegankelijkheid naar de Freezone moet vergroten. Ook de middelen website, folders en excursies worden hiervoor ingezet. Daarnaast worden er ook lezingen, symposium, evenementen georganiseerd waarop de doelgroepen elkaar ontmoeten en kennis kunnen delen.

Leereffect/voorbeeldfunctie voor andere gemeenten

Met de Straat van de Toekomst creëert de gemeente Rotterdam op allerlei manieren maatschappelijke waarde: vanuit milieutechnisch oogpunt zorgt de Straat van de Toekomst onder andere voor minder gezondheidsrisico's, een beter milieu, minder CO₂-uitstoot en mogelijkheden voor waterberging. Vanuit financieel oogpunt is de Straat een voorbeeld van innovatieve energiebesparing in de buitenruimte en van duurzaam materiaalgebruik. Toegepaste materialen hebben zodanige eigenschappen dat ze in een hoogwaardige toepassingen zijn her te gebruiken volgens het cradle-to-cradle-principe 'afval = voedsel'. Het project draagt bij aan het bewustzijnsniveau van de burgers en ambtenaren in de stad Rotterdam. Dit kan een voorbeeld zijn voor andere gemeenten. Door middel van een lezing of een congres kan Rotterdam dit voorbeeld aan andere gemeenten overbrengen en laten zien.

Continuïteit

Door het educatiepakket duurzaamheid en buitenruimte op te nemen in lessen/voorlichting bij kinderboerderijen en NME-centra kan dit structureel verankerd worden (door bijvoorbeeld de gemeentelijke diensten Sport & Recreatie/Gemeentewerken).

1. Programma NME (2008-2011), zie www.nme.nl
2. Voor de workshop zie: www.nmepodium.nl
3. NME-nota: Kiezen, leren, meedoen.'(2008-2011).
4. Dr. Agnes van den Berg en Mariëtte Clusters van Alterra voerden bovenstaand experiment uit waarbij ze de hoeveelheid cortisol registreerden in het speeksel. Cortisol is een zogenoemd stresshormoon.
5. Uit de NME nota: 'Kiezen, leren, meedoen' (2008-2011)

Een uitgave van:
Programmabureau NME
p/a Agentschap NL
NL Milieu en Leefomgeving
Postbus 8242
3503 RE Utrecht
Tel: + 31 (088) - 602 7210